

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ**

**ΤΟΜΕΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ : ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ : 8^ο
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ**

**ΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ
ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ**

**ΕΚΠΟΝΗΤΡΙΑ : ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΑ
Α.Μ. : 1340200200387
ΕΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ : 4^ο
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ : 2005-2006**

Πίνακας περιεχομένων

	Σελ.
A. Εισαγωγή	5
B. Α' μέρος	
1. Συνταγματικά δικαιώματα: Έννοια-διακρίσεις-περιορισμοί.....	6
2. Η φυλάκιση ως ειδική κυριαρχική σχέση(ή ιδιαίτερη νομική κατάσταση).....	11
Γ. Β' Μέρος	
Τα επιμέρους δικαιώματα.....	16
1. Το δικαίωμα στη φυσική ελευθερία (α.5 παρ.3 Σ) και στην προσωπική ασφάλεια (α.6 Σ).....	16
α. Περιεχόμενο.....	16
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	18
2. Ανθρώπινη αξία (α.2 παρ.1 Σ) και ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (α.5 παρ.1 Σ).....	19
α. Περιεχόμενο.....	19
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	21
3. Ισότητα (α.4 Σ).....	22
α. Περιεχόμενο.....	22
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	22
4. Δικαίωμα στη ζωή (α.5 παρ.2 Σ).....	23
α. Περιεχόμενο.....	23
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	23

5. Δικαίωμα προστασίας της <u>υγείας</u> (α.5 παρ.5 Σ) και σωματικής – ψυχικής ακεραιότητας (α.7 παρ.2 Σ).....	24
α. Περιεχόμενο.....	24
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	25
6. Καμία <u>ποινή</u> χωρίς νόμο (α.7 παρ.1 Σ).....	26
α. Περιεχόμενο.....	26
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	27
7. <u>Νόμιμος</u> δικαστής (α.8 Σ).....	27
α. Περιεχόμενο.....	27
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	28
8. Δικαίωμα <u>ιδιωτικής</u> ζωής (α.9 Σ) – οικογένεια και γάμος (α.21 Σ).....	28
α. Περιεχόμενο.....	28
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	29
9. Δικαίωμα <u>αναφοράς</u> (α.10 Σ).....	29
α. Περιεχόμενο.....	29
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	30
10. Δικαίωμα <u>συνέρχεσθαι</u> (α.11 Σ).....	30
α. Περιεχόμενο.....	30
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	31
11. <u>Θρησκευτική</u> ελευθερία (α.13 Σ).....	31
α. Περιεχόμενο.....	31
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	32
12. Ελευθερία <u>γνώμης</u> και πληροφόρησης (α.14 Σ & α.5Α Σ).....	32
α. Περιεχόμενο.....	32
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	33

13. Δικαίωμα στην παιδεία (α.16 Σ).....	33
α. Περιεχόμενο.....	33
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	34
14. Δικαίωμα ιδιοκτησίας (α. 17 Σ).....	34
α. Περιεχόμενο.....	34
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	35
15. Δικαίωμα στην επικοινωνία (α.19 Σ).....	35
α. Περιεχόμενο.....	35
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	36
16. Δικαίωμα έννομης προστασίας και προηγούμενης ακρόασης (α.20 παρ.1,2 Σ).....	36
α. Περιεχόμενο.....	36
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	37
17. Δικαίωμα στην εργασία (α.22 Σ).....	37
α. Περιεχόμενο.....	37
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	37
18. Δικαίωμα εκλέγειν & εκλέγεσθαι (α.51 Σ & α.55 Σ).....	38
α. Περιεχόμενο.....	38
β. Εφαρμογή στους κρατούμενους.....	38
Δ. Συμπέρασμα	39
Ε. Περίληψη – Λήμματα.....	40
ΣΤ. Summary – Entries.....	41
Ζ. Βιβλιογραφία – Νομολογία.....	42

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων ,δηλαδή ποια από τα δικαιώματα που το ελληνικό Σύνταγμα κατοχυρώνει (κατά βάση στα άρθρα 4 – 25) , αναγνωρίζονται και σε ποια έκταση στους φυλακισμένους ,καθώς και σε ποια έκταση είναι επιτρεπτοί οι περιορισμοί που τυχόν υφίστανται τα ατομικά δικαιώματα των κρατουμένων .

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται μια γενική αναφορά ,πρώτον στην έννοια ,τις διακρίσεις και την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων ,καθώς και στους περιορισμούς που τυχόν αυτά υφίστανται, και δεύτερον στη φυλάκιση ως ειδική κυριαρχική σχέση στα πλαίσια της οποίας δοκιμάζεται η άσκηση των δικαιωμάτων εκ μέρους των κρατουμένων .

Στο δεύτερο ,ειδικό μέρος εξετάζονται τα επιμέρους δικαιώματα , αρχικά ως προς το περιεχόμενο τους ,και εν συνεχεία ειδικά ,όπως αναγνωρίζονται ,ασκούνται ή περιορίζονται σε όσους τελούν υπό κράτηση .Η σειρά ανάπτυξης των δικαιωμάτων ακολουθεί κατά κανόνα την συνταγματική ανάπτυξη ,με εξαίρεση το δικαίωμα φυσικής ελευθερίας που εξετάζεται πρώτο ως το κατεξοχήν θιγόμενο από την στέρηση της ελευθερίας δικαίωμα .Επίσης δικαιώματα που παρουσιάζουν μια σχετική συνάφεια εξετάζονται μαζί .Η ανάπτυξη αυτή προτιμήθηκε για λόγους πληρέστερης προσέγγισης του θέματος ,ώστε και ο μη ειδικός να έχει τη δυνατότητα να εμβαθύνει όσο το δυνατόν περισσότερο στο θέμα των συνταγματικών δικαιωμάτων των κρατουμένων .

Μια απαραίτητη διευκρίνιση είναι πως οι όροι συνταγματικά δικαιώματα ,ατομικά δικαιώματα ή θεμελιώδη δικαιώματα θεωρούνται και χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι .

Α' ΜΕΡΟΣ

1. Συνταγματικά δικαιώματα : Έννοια – διακρίσεις - περιορισμοί

Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη ,πολιτικά ,κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα ,τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας , το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνον προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής ,το δε εξασφαλιστικό , εφόσον αναγνωρίζεται ,στρέφεται επίσης προς το κράτος ,αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος .¹ Τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν χαρακτηριστεί μέτρο πολιτισμού των κρατών², τίτλος που δε θα πρέπει να θεωρηθεί υπερβολικός δεδομένου ότι κάθε δημοκρατική πολιτεία που θέλει να θεωρείται πολιτισμένη οφείλει να κατοχυρώνει ένα minimum αναγνώρισης και προστασίας των βασικών αυτών πλευρών της ανθρώπινης αξίας .Τα ατομικά δικαιώματα μεταβάλλουν τον ιδιώτη από υπήκοο σε πολίτη ,περιορίζουν την κρατική εξουσία ενώ αποτελούν συστατικά στοιχεία του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους .³

Το περιεχόμενο όλων των συνταγματικών δικαιωμάτων διακρίνεται σε αμυντικό ,προστατευτικό και εξασφαλιστικό .⁴ Οι δυο πρώτες διακρίσεις αναγνωρίζονται γενικά από το Σύνταγμα ,ενώ η τρίτη σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις .Το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά απειλών προερχομένων τόσο από την κρατική όσο και από την ιδιωτική εξουσία ,το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται κατά απειλών προερχομένων από συνανθρώπους αξιώνοντας από το κράτος συνδρομή στην απόκρουση αυτών των κινδύνων ,ενώ το εξασφαλιστικό στρέφεται

¹ Δημητρόπουλος Α.,Συνταγματικά Δικαιώματα ,Γενικό Μέρος ,Τόμος Γ' – ημιτόμος Ι ,2005 ,σελ.101

² Δαγτόγλου Π.Δ,Ατομικά Δικαιώματα,Τόμος Α',2005,σελ.15

³ Δαγτόγλου ,όπ.παρ.,σελ.9-10

⁴ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.105,148 επ.

αποκλειστικά προς το κράτος αξιώνοντας διαφύλαξη από άλλους κινδύνους και βελτίωση της θέσης του ανθρώπου .Ο G.Jellinek κατέταξε τα συνταγματικά δικαιώματα σε τρεις κατηγορίες : τα αμυντικά ή ατομικά (status negativus) , τα πολιτικά (status activus) και τα κοινωνικά (status positivus ή socialis) .⁵ Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν όσα εξαναγκάζουν το κράτος να απέχει από κάθε ενέργεια, με άλλα λόγια στοιχειοθετούν υποχρέωση του κράτους σε παράλειψη .Η μορφή αυτή αποτέλεσε και την ιστορικά πρώτη μορφή των συνταγματικών δικαιωμάτων . ίσχυε η αρχή πως τα ατομικά δικαιώματα είχαν αποκλειστικά αμυντικό περιεχόμενο .Από το βασικό αυτό αξίωμα προέκυψε η απόλυτη αμυντική ενέργεια των θεμελιωδών δικαιωμάτων , τα οποία ισχύουν erga omnes ,με την έννοια ότι κάθε παράγων της έννομης τάξης υποχρεούται να μην προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων .⁶ Στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα δικαιώματα που αξιώνουν συμμετοχή στην άσκηση δημόσιας εξουσίας ,με την έννοια ότι ο πολίτης δεν αρκείται πια στο ρόλο του παραλήπτη κρατικών παροχών αλλά ζητάει να συν-προσδιορίσει και συν-διαμορφώσει την κρατική λειτουργία· τα πολιτικά δικαιώματα θεωρούνται έκφραση της δημοκρατικής αρχής.⁷ Στην τρίτη κατηγορία ,τέλος ,εντάσσονται τα δικαιώματα που αξιώνουν από το κράτος παροχή στοιχειωδών βιοτικών αγαθών ή υπηρεσιών ,υπηρετώντας έτσι το αγαθό της κοινωνικής δικαιοσύνης και αποτελώντας έκφραση του κοινωνικού κράτους .⁸

Φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι καταρχήν όλοι οι άνθρωποι ,με την έννοια πως , όπως στο αστικό δίκαιο ικανότητα δικαίου έχουν όλα τα φυσικά πρόσωπα ,έτσι και στο χώρο των συνταγματικών δικαιωμάτων ικανότητα να είναι υποκείμενα αυτών αναγνωρίζεται σε όλα τα φυσικά πρόσωπα .Η ικανότητα αυτή διαφέρει και πρέπει να διακρίνεται από την ικανότητα αυτοτελούς άσκησης ενός δικαιώματος ,η οποία αντιστοιχεί στη δικαιοπρακτική ικανότητα του ιδιωτικού δικαίου. Στο ελληνικό Σύνταγμα κάποια δικαιώματα παρέχονται σε όλους ανεξαιρέτως τους ευρισκομένους στο έδαφος στο οποίο εκτείνεται η ελληνική συνταγματική τάξη ,ενώ κάποια άλλα κατοχυρώνονται μόνο υπέρ των Ελλήνων πολιτών · έτσι τα οικονομικά και τα δικαιώματα του κοινωνικού χώρου παρέχονται κατά κανόνα όχι μόνο στους ημεδαπούς αλλά και στους αλλοδαπούς .Αντίθετα τα πολιτικά ,τα διασφαλιστικά , δικαιώματα που περιέχουν αξίωση διεκδίκησης ή εξασφάλισης υπηρεσίας ή παροχής ,αναγνωρίζονται κατά κανόνα μόνο στους

⁵ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.133 και Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.67

⁶ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.149-151

⁷ Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.73-74

⁸ Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.70

Έλληνες.Υποκείμενα ,τέλος ,των συνταγματικών δικαιωμάτων είναι και τα νομικά πρόσωπα ,ικανότητα που δεν καλύπτει βεβαίως δικαιώματα που εκ φύσεως προσιδιάζουν μόνο σε φυσικά πρόσωπα. Τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν θεωρούνται υποκείμενα συνταγματικών δικαιωμάτων ,διότι μια τέτοια αναγνώριση δικαιωμάτων "κατά του εαυτού τους" δεν είναι δυνατή και κρύβει αντίφαση .⁹

Η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων διακρίνεται σε γενική και ειδική (θεσμική). Κάθε συγκεκριμένο συνταγματικό δικαίωμα εφαρμόζεται είτε στο πλαίσιο της γενικής σχέσης ,η οποία διακρίνεται στην γενική κυριαρχική σχέση (γενική σχέση κράτους – πολιτών) και στην γενική διαπροσωπική σχέση ,δηλαδή την γενική κοινωνική σχέση των πολιτών μεταξύ τους ,οπότε έχουμε γενική εφαρμογή ,είτε στο πλαίσιο κάποιας ειδικής έννομης σχέσης ή θεσμού ,όπου περιλαμβάνονται οι ειδικές κυριαρχικές σχέσεις και οι ειδικές διαπροσωπικές σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους (τριτενέργεια) ,οπότε πραγματοποιείται η ειδική ή θεσμική εφαρμογή .¹⁰Θεσμική εφαρμογή είναι συνεπώς η εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο επίπεδο μερικότερης έννομης σχέσης ή θεσμού ,είτε ως προς το γενικό ,είτε ως προς το θεσμικό τους περιεχόμενο ,όπως προσδιορίζεται από την σχέση αιτιώδους συνάφειας. Η θεσμική εφαρμογή στο χώρο του δημοσίου δικαίου εμφανίζεται ως πρόβλημα των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων , ενώ στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου ως τριτενέργεια .¹¹ Ειδική κυριαρχική σχέση είναι η ειδική σχέση εξουσίας ,στην οποία βρίσκεται πρόσκαιρα ή για περισσότερο χρόνο ο πολίτης και ένεκα της οποίας έχει αυξημένες έναντι του κράτους υποχρεώσεις.Οι περιπτώσεις των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων δεν αποτελούν σπάνιες περιπτώσεις .Όλοι οι πολίτες στη διάρκεια του βίου τους εισέρχονται οπωσδήποτε για κάποιο χρονικό διάστημα σε μία ή περισσότερες ειδικές κυριαρχικές σχέσεις (π.χ. στρατιωτικοί ,δημόσιοι υπάλληλοι , κρατούμενοι). Στο πλαίσιο κάθε ειδικής κυριαρχικής σχέσης εμφανίζεται η ανάγκη περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων .¹²

Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης τα συνταγματικά δικαιώματα οριοθετούνται και δεν επιτρέπεται ο περιορισμός τους ,ο οποίος αντίθετα επιτρέπεται στο χώρο των ειδικών κυριαρχικών σχέσεων .Οι οριοθετήσεις έχουν ευρύ χαρακτήρα ,εφαρμόζονται σε όλα τα δικαιώματα και αφορούν όλους τους φορείς ,ενώ οι περιορισμοί έχουν

⁹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.125-129

¹⁰ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.53

¹¹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.62

¹² Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.66

στενό χαρακτήρα ,εφαρμόζονται στις ειδικές σχέσεις ,αφορούν συγκεκριμένα δικαιώματα και συγκεκριμένους φορείς .¹³

Οριοθέτηση είναι ο με διατάξεις δικαίου στο πλαίσιο της γενικής σχέσης πραγματοποιούμενος καθορισμός του γενικού περιεχομένου ,ο προσδιορισμός των ανωτάτων ορίων άσκησης του δικαιώματος .¹⁴ Στα άρθρα 5 παρ.1 και 25 του Συντάγματος προβλέπονται ως γενικές οριοθετήσεις α)τα δικαιώματα των άλλων ,β)το Σύνταγμα ,γ)τα χρηστά ήθη ,δ)η απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης και ε)η κοινωνική οριοθέτηση . από την συστηματική ερμηνεία αυτών των άρθρων προκύπτει πως το Σύνταγμα θέτει τρεις βασικές οριοθετικές ρήτρες ,την ρήτρα της νομιμότητας ,την ρήτρα της κοινωνικότητας και την ρήτρα της χρηστότητας ,καθεμιά από τις οποίες αναλύεται σε επιμέρους αρχές .¹⁵ Κατά μία άποψη¹⁶ οι ρήτρες του α.5 παρ.1 Σ δεν εφαρμόζονται και στα υπόλοιπα ατομικά δικαιώματα ,παρά μόνο στην προσωπική ελευθερία στην ρύθμιση της οποίας ρητά αναφέρονται ,αφού ,ακόμα και αν θεωρηθούν τα δικαιώματα αυτά ως ειδικότερες εκφάνσεις του γενικού δικαιώματος ελευθερίας ,υπάρχει σχέση ειδικού προς γενικό ,οπότε η ανεπιφύλακτη ειδική διάταξη υπερισχύει .Η άποψη αυτή δεν αναφέρεται βέβαια στις ρήτρες αυτές ως οριοθετήσεις αλλά ως περιορισμούς .Κατά άλλη άποψη¹⁷ οι οριοθετήσεις αυτές θεωρούνται γενικές και καλύπτουσες όλα τα συνταγματικά δικαιώματα .

Περιορισμός (υπό ευρεία έννοια) είναι κάθε με ανθρώπινη ενέργεια προκαλούμενη (ανθρωπογενής) συρρίκνωση του νομίμου περιεχομένου του δικαιώματος ,δηλαδή της κτήσης (προστατευομένου αγαθού , ικανότητα κτήσης) ή της (κατά χρόνο ,τόπο και τρόπο) άσκησης.¹⁸ Οι περιορισμοί που επιβάλλονται στα ατομικά δικαιώματα διακρίνονται σε άμεσους συνταγματικούς περιορισμούς ,οι οποίοι ρητά αναφέρονται στην συνταγματική διάταξη που προβλέπει το δικαίωμα και σε αυτούς που θεσπίζονται βάσει επιφυλάξεως υπέρ του νόμου ή σπανιότερα υπέρ διοικητικών ή δικαστικών αρχών .Επιφύλαξη του νόμου είναι η ρητή παραπομπή στον νόμο ,την οποία περιέχουν πολλές συνταγματικές διατάξεις ενώ οι νόμοι που εκδίδονται κατόπιν ονομάζονται εκτελεστικοί.¹⁹ Ωστόσο οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων δεν θα πρέπει να θεωρηθεί πως είναι απεριόριστοι και μπορούν να

¹³ Δημητρόπουλος, όπ.παρ.σελ.58

¹⁴ Δημητρόπουλος, όπ.παρ.σελ.169

¹⁵ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.175

¹⁶ Χρυσόγονος Κ.,Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα,Β' έκδοση,2002,σελ.83-84 ,

Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.181

¹⁷ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.175

¹⁸ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.200

¹⁹ Χρυσόγονος,όπ.παρ.σελ.74

θεσπίζονται αδιακρίτως και ανελέγκτως από τον κοινό νομοθέτη . Υπάρχουν και αυτοί σε συγκεκριμένα όρια ,σε περιορισμούς .Σύμφωνα με το α.25 παρ.1 εδ.δ' Σ οι περιορισμοί που μπορεί να επιβληθούν στα δικαιώματα πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα , είτε από το νόμο (σε περίπτωση επιφύλαξης υπέρ του νόμου) και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας .Η αρχή της αναλογικότητας σημαίνει ειδικότερα πως ο περιορισμός πρέπει να είναι κατάλληλος και αναγκαίος για την επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος και δε θα πρέπει να ξεπερνά το όριο της λογικής επιβάρυνσης .²⁰ Πέρα από τα ρητώς αναφερόμενα στο Σύνταγμα όρια των περιορισμών των συνταγματικών δικαιωμάτων ,γίνεται δεκτό ότι περιορισμούς των περιορισμών αποτελούν και η αρχή του αιτιώδους των περιορισμών²¹ ,η απαγόρευση καταχρηστικής επιβολής περιορισμών²² ,η συμφωνία προς τη δημοκρατική τάξη²³ ,η δικαιολόγηση από λόγους δημοσίου συμφέροντος (χωρίς αυτό να σημαίνει πως δικαιολογείται η υποχώρηση ατομικών δικαιωμάτων κάθε φορά που θίγεται το δημόσιο συμφέρον)²⁴ , ο πυρήνας του δικαιώματος (με την έννοια της απροσπέλαστης για τη δημόσια εξουσία περιοχής του δικαιώματος) .

²⁰Χρυσόγονος, όπ.παρ.σελ.92

²¹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.217

²² Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.225

²³ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.225

²⁴ ΣτΕ 2611/2004 ,σχολιασμός Ρήγα Νικολία

2.Η φυλάκιση ως ειδική κυριαρχική σχέση (ή ιδιαίτερη νομική κατάσταση)

Φυλάκιση είναι ο αναγκαστικός εγκλεισμός του καταδικασμένου σ' ένα περικλειστο και αυστηρά επιτηρούμενο (από κρατικά όργανα²⁵) χώρο ομαδικής συμβίωσης²⁶ .Σε αυτήν την συνταγματική , ευρεία έννοια της φυλάκισης υπάγονται εκτός από την έκτιση στερητικής της ελευθερίας ποινής , η προσωρινή κράτηση , η πειθαρχική ποινή της "αυστηρής" φυλάκισης για στρατιωτικούς , η προσωποκράτηση οφειλέτη σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΠολΔ ή του ΚΕΔΕ , η κράτηση ψυχασθενούς σε νοσηλευτικό ίδρυμα , κάθε μορφή κατ' οίκον κράτησης , η εκτόπιση κ.ο.κ²⁷ .Από αυτές τις περιπτώσεις ωστόσο περισσότερο ενδιαφέρον για τη παρούσα μελέτη παρουσιάζει η φυλάκιση με την έννοια της επιβολής στερητικής της ελευθερίας ποινής (και της προσωρινής κράτησης σε επιμέρους θέματα) και του συνακόλουθου εγκλεισμού στα ειδικά προς τούτο σωφρονιστικά καταστήματα ή καταστήματα κράτησης . Στις περισσότερες δε περιπτώσεις η φυλάκιση είναι αποτέλεσμα εμπλοκής του καταδικασθέντος στην ποινική διαδικασία , ο οποίος βρίσκεται έτσι σε μια ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος , την ποινική σχέση .

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ειδικής κυριαρχικής σχέσης είναι η ποινική σχέση . Στο Σύνταγμα προβλέπονται πολλοί περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ποινικής σχέσης , η οποία αποτελεί πράγματι μερικότερο πεδίο δοκιμασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων . Η ποινική σχέση δεν αφορά όλους αλλά ορισμένους μόνο φορείς , εκείνους που παραβαίνουν τον ποινικό κώδικα ή εμπλέκονται καθ' οποιοδήποτε τρόπο στην ποινική διαδικασία . Είναι κατά κανόνα παροδική , με εξαίρεση την ισόβια κάθειρξη . Παρουσιάζει δε τη μεγαλύτερη ένταση από την άποψη του περιορισμού των συνταγματικών δικαιωμάτων²⁸ .

²⁵ Χρυσόγονος , Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα , 2002 , σελ . 205

²⁶ Μανιτάκης Αντώνης , Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων κ' η δικαστική προστασία τους , ΠοινΧρον , ΛΘ' , σελ . 164

²⁷ Χρυσόγονος , όπ .παρ . 205

²⁸ Δημητρόπουλος , Συνταγματικά Δικαιώματα , Γενικό Μέρος , Τόμος Γ' – Ημιτόμος Ι ,2005 , σελ . 67

Οι φυλακές είναι κατεξοχήν χώρος δοκιμασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων , αλλά και του ίδιου του κράτους δικαίου²⁹ . Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων αναπόφευκτα υπόκεινται σε περιορισμούς ή σε δυσκολία , μέχρι και αδυναμία άσκησης , εξαιτίας της ιδιαίτερης αυτής θέσης στην οποία αυτοί βρίσκονται .Σύμφωνα με το α.4παρ.1 ΣωφρΚ κατά την εκτέλεση της ποινής δεν περιορίζεται κανένα άλλο ατομικό δικαίωμα των κρατουμένων εκτός από το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία ` η παρ.2 του ίδιου άρθρου ορίζει πως λόγω της κράτησής τους οι κρατούμενοι δεν εμποδίζονται στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και την άσκηση των δικαιωμάτων που τους αναγνωρίζει ο νόμος , αυτοπροσώπως ή με αντιπρόσωπο .Ποινή στερητική της ελευθερίας , δεν σημαίνει στέρηση της ελευθερίας γενικά του προσώπου , ούτε αφαίρεση της γενικής ικανότητάς του να είναι διάδικος , και γενικά να είναι υποκείμενο δικαίου , φορέας αστικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων³⁰ . Ωστόσο , πέρα από τις διακηρύξεις , πρέπει να αναγνωριστεί πως στην πράξη , και άλλα δικαιώματα των κρατουμένων δοκιμάζονται , οπότε το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι η τυπική αναγνώριση των φυλακισμένων ως φορέων συνταγματικών δικαιωμάτων , αλλά η ανεύρεση και διατύπωση των επιπτώσεων που έχει στην άσκηση ή απόλαυση των συνταγματικών δικαιωμάτων το νομικό γεγονός της στερητικής της ελευθερίας τους ποινής , καθώς και η πραγματική κατάσταση του εγκλεισμού στις φυλακές .Με άλλα λόγια ποιους και πόσους περιορισμούς δικαιολογεί η φυλάκιση και ποιο είναι το κριτήριο των περιορισμών αυτών³¹ .

Η πρώτη θεωρία που έχει προταθεί είναι αυτή της ειδικής κυριαρχικής σχέσης , σύμφωνα με την οποία (όπως ειπώθηκε και παραπάνω) ορισμένα άτομα βρίσκονται σε μία ιδιαίτερη σχέση με το κράτος , ένεκα της οποίας έχουν αυξημένες υποχρεώσεις απέναντί του και τους παρέχεται ελαττωμένη προστασία , με την έννοια της επιβολής περιορισμών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους ,οι οποίοι περιορισμοί απορρέουν ακριβώς από το καθεστώς στο οποίο βρίσκονται . Ιδιαίτερα μάλιστα για τους κρατουμένους -υποστηρίζεται- αναγνωρίζονται "περιορισμοί που απορρέουν από το σωφρονιστικό σύστημα" διότι "ο θεσμός της ποινής προκύπτει από το Σύνταγμα (αρ.7 παρ.1)". Κατά της άποψης αυτής έχουν διατυπωθεί αντιρρήσεις , με επικρατούντα κυρίως

²⁹ Δημητρόπουλος , Συνταγματικά Δικαιώματα , Ειδικό μέρος , Τόμος II ,Ημιτόμος Β' , 2005 , σελ . 290

³⁰ Μανιτάκης , όπ.παρ. σελ .165

³¹ Μανιτάκης , όπ.παρ. σελ . 167-168

τα εξής επιχειρήματα³² : α) η θεωρία αυτή ανάγει αυθαίρετα μια πραγματική κατάσταση σε έννομη σχέση ,συνάγοντας από αυτήν πρόσθετους περιορισμούς των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών για ορισμένη κατηγορία πολιτών .Έκτιση κάποιας ποινής σε φυλακές και εγκλεισμός σε αυτές δεν συνεπάγεται νομικά ,ούτε υπονοεί ειδική σχέση εξουσίασης ή ιεράρχησης μεταξύ διεύθυνσης φυλακών ή φυλάκων και φυλακισμένων .Οι φυλακισμένοι είναι απλώς χρήστες της δημόσιας υπηρεσίας των φυλακών και η διεύθυνση των φυλακών υπάλληλοι της υπηρεσίας αυτής . β) Η ύπαρξη της "ειδικής νομικής θέσης ή κατάστασης" του Προέδρου της Δημοκρατίας ,των υπουργών και βουλευτών κ.ά. προϋπάρχει καθεαυτή και είναι ακριβώς αυτή που δικαιολογεί περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων τους .Αντίθετα, η "ειδική θέση" (ή όπως και αν χαρακτηριστεί) του κρατουμένου δεν υπάρχει καθεαυτή αλλά διαμορφώνεται μετά τον περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου και των δικαιωμάτων του εκείνων που νόμιμα περιορίζονται με την ποινή και είναι συνέπεια τούτου .Αυτή η συνέπεια του περιορισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του κρατουμένου δεν μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα τον λόγο του περιορισμού τους . γ) Η θέση του κρατουμένου είναι η μόνη στην οποία το άτομο περιέρχεται αναγκαστικά σε μια νομότυπη εκδήλωση της ρυθμισμένης από το νόμο κρατικής εξουσίας ` αντίθετα ,κανένα από τα άτομα των λοιπών κατηγοριών (π.χ δημόσιοι υπάλληλοι) δεν καταλαμβάνει τη θέση του εξαναγκαζόμενο προς τούτο .Δεν μπορεί λοιπόν τα άτομα των πιο πάνω κατηγοριών να εξομοιώνονται απέναντι στο νόμο ως προς την έκταση της άσκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους .

Μια άλλη θεωρία προβάλλει ως δικαιολογητικό λόγο των περιορισμών των συνταγματικών δικαιωμάτων των κρατουμένων την επίτευξη "σωφρονιστικών" στόχων ή ,με άλλα λόγια ,τον σκοπό της ποινής .Τέτοιοι στόχοι ή σκοποί είναι η κοινωνική επανένταξη και αγωγή,η κοινωνική αποκατάσταση ή αναπροσαρμογή ,η επενακοινωνικοποίηση, η κοινωνική άμυνα ,η ανταπόδοση ή τιμωρία .Ως μειονέκτημα αυτής της άποψης προβάλλεται κυρίως το ότι εισάγει κριτήριο υποκειμενικό ,ρευστό και αμφιλεγόμενο και εξαρτά τους περιορισμούς από την αποδοχή της μιας ή της άλλης θεωρίας περί σκοπών της ποινής .Επιπλέον ,όλοι αυτοί οι σωφρονιστικοί στόχοι κατευθύνονται προς αγαθά – θεμελιώδη δικαιώματα του ατόμου ,που δεν έχουν καμία σχέση με το ανθρωπινό δικαίωμα το οποίο περιορίστηκε με

³² Σ. Αλεξιάδης , Σωφρονιστική , δ' έκδοση ,2001, Μανιτάκης , Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων κ' η δικαστική προστασία τους , ΠονΧρον ΛΘ' , από όπου και τα παρατειθέμενα επιχειρήματα

την ποινή ,δηλαδή την προσωπική ελευθερία .Μια τέτοια διαφοροποίηση του χαρακτήρα της ποινής από μέτρο κατά της προσωπικής ελευθερίας σε μέτρο κατά των άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστά κατάφωρη παραβίασή τους .³³

Αρκετά αμφιλεγόμενη είναι και η θεωρία των σύμφυτων ή εγγενών περιορισμών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ,επειδή αν έβρισκε γενική εφαρμογή θα αποτελούσε επικίνδυνο όπλο στα χέρια του εφαρμοστή του δικαίου .Επιτρέπεται να γίνει δεκτή στην άσκηση εκείνων των δικαιωμάτων του κρατουμένου ,τα οποία έχουν συστατικό στοιχείο του πυρήνα τους την προσωπική ελευθερία ,που για την άσκησή τους προϋποθέτουν προσωπική ελευθερία .Θα μπορούσαν μάλιστα να χαρακτηριστούν ειδικότερες εκδηλώσεις της ,οι οποίες προστατεύονται αυτοτελώς .Όταν λοιπόν με ποινή κατά της προσωπικής ελευθερίας ελλείπει η προϋπόθεσή τους ,προκύπτει (νομική) αδυναμία άσκησής τους .Η ίδια θεωρητική κατασκευή των "σύμφυτων" ή "εγγενών" περιορισμών δεν είναι ικανή να δικαιολογήσει στέρηση της άσκησης εκείνων των δικαιωμάτων των κρατουμένων για τα οποία συμπτωματικά μόνο έχει σημασία η ύπαρξη προσωπικής ελευθερίας .Εννοούνται εδώ εμπόδια που προκύπτουν από το πραγματικό γεγονός της κράτησης .³⁴

Για το θεσμό της ποινής ,τέλος ,αν και προβλέπεται σε όλα σχεδόν τα συνταγματικά κείμενα ,πρέπει να αποσαφηνιστεί πως δεν κατοχυρώνεται ο θεσμός καθαυτός αλλά η προσωπική ελευθερία έναντι της ποινής ως περιορισμού της .Κατά συνέπεια ,η αναφορά του συνταγματικού κειμένου στο "θεσμό της ποινής" δεν υποδηλώνει ούτε απαγόρευση κατάργησής από τον κοινό νομοθέτη αλλά ούτε υποχρεώνει το νομοθέτη ως προς συγκεκριμένο περιεχόμενο της ποινής .Ο θεσμός λοιπόν της ποινής δεν διαθέτει την ενισχυμένη (συνταγματική) εκείνη δύναμη ,που θα ήταν αναγκαία για να υποστηριχθεί ότι είναι ικανή ως θεσμός να υπαγορεύει περιορισμούς συνταγματικά κατοχυρωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων .³⁵

Περιορισμοί των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων μπορούν να συναχθούν μόνο από την ιδιαίτερη νομική κατάσταση (για όσους δεν δέχονται πως η φυλάκιση αποτελεί ειδική κυριαρχική σχέση στα πλαίσια της οποίας είναι επιτρεπτοί οι περιορισμοί των δικαιωμάτων των φορέων της) του φυλακισμένου ,η οποία σηματοδοτείται από την στέρηση της φυσικής του ελευθερίας .Η άσκηση ενός δικαιώματος θα μπορούσε να περιοριστεί όταν αυτή ακυρώνει ,αναιρεί ή θίγει στην ουσία της την στερητική της ελευθερίας ποινή .Άλλα πάλι δικαιώματα δεν είναι

³³ Αλεξιάδης,όπ.παρ.σελ.363

³⁴ Αλεξιάδης,όπ.παρ.σελ.358

³⁵ Αλεξιάδης,όπ.παρ.σελ.361

δυνατόν να ασκηθούν ή να εξασφαλιστεί η απόλαυσή τους ταυτόχρονα από όλους τους φυλακισμένους ,ενώ και οι συνθήκες άσκησης είναι ειδικές και προσαρμοσμένες στον συγκεκριμένο τρόπο διαβίωσης και οργάνωσης κάθε φυλακής .³⁶

Σε κάθε περίπτωση οι περιορισμοί που τυχόν επιβάλλονται πρέπει να δικαιολογούνται από τη φύση του συγκεκριμένου δικαιώματος ,να ανταποκρίνονται στις εύλογες και κανονικές απαιτήσεις έκτισης της ποινής ,να μην είναι παράλογοι ή υπερβολικοί και να μην υπερβαίνουν αυτό που είναι απολύτως αναγκαίο σε μία δημοκρατική για την πρόληψη του εγκλήματος και τη διατήρηση της τάξης κοινωνία .Θα πρέπει να σταθμίζεται από τη μια μεριά η φύση και η σημασία του δικαιώματος , καθώς και οι περιορισμοί που το ίδιο επιδέχεται ,και από την άλλη η έκταση και η ένταση των περιορισμών που επιβάλλονται με βάση τις θεμιτές ανάγκες διοίκησης των φυλακών και την ασφαλή έκτιση της ποινής .³⁷

Κλείνοντας ,θα πρέπει να τονιστεί ότι το καθεστώς στο οποίο βρίσκονται οι κρατούμενοι ,λόγω της νομικής ιδιότητας που τους προσδίδεται ,δεν δικαιολογεί καθεαυτό περιορισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους ,αλλά αντίθετα γεννά υποχρέωση του κράτους για διευκόλυνση της άσκησης εκείνων των δικαιωμάτων ,τα οποία παρεμποδίζονται λόγω της αναγκαστικής κράτησης .Πρόκειται για αξιώσεις (με ευρεία όχι δικονομική έννοια) των κρατουμένων κατά του κράτους με διφυή χαρακτήρα ` να μην παρεμποδίσει ,πρώτον ,την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ανήκουν στο status actívus των κρατουμένων και δεύτερον ,να τους συνδράμει στην άσκηση εκείνων των δικαιωμάτων που ανήκουν στο status negativus τους .Σε τελική ανάλυση το πρόβλημα δεν είναι πόσα δικαιώματα θα αναγνωριστούν στους κρατουμένους αλλά πόσα μπορούμε να τους στερήσουμε .³⁸

³⁶ Μανιτάκης,όπ.παρ.σελ.169

³⁷ Μανιτάκης,όπ.παρ.σελ.170

³⁸ Αλεξιάδης,όπ.παρ.σελ.364-366

Β' ΜΕΡΟΣ

Τα επιμέρους συνταγματικά δικαιώματα

Όλα τα δικαιώματα που περιέχονται στο Σύνταγμα ,είτε αυτά εγγυώνται ένα καθεστώς αυτονομίας ή ανεξαρτησίας ,είτε περιέχουν αξίωση αποχής κατά του κράτους ,είτε εγγυώνται αξιώσεις παροχής ή θετικής προστασίας ,είτε τέλος προστατεύουν μέσα από κανόνες ή αρχές διαδικαστικού χαρακτήρα (φυσικός δικαστής ,δικαστική προστασία , αίτηση ακυρώσεως) ,τα δικαιώματα ή τα συμφέροντα του ατόμου , αναγνωρίζονται στους κρατούμενους και προστατεύονται από το Σύνταγμα .Η άσκηση βέβαια όλων των δικαιωμάτων και ελευθεριών του φυλακισμένου υπόκειται σε περιορισμούς που επιβάλλονται και δικαιολογούνται από το ίδιο το καθεστώς της φυλάκισης .³⁹

1. Το δικαίωμα στη φυσική ελευθερία (α.5 παρ.3 Σ) και στην προσωπική ασφάλεια (α.6 Σ)

α. Ελευθερία είναι ο βάσει της βούλησης του ανθρώπου προσδιορισμός της υλικής και πνευματικής του δραστηριότητας .⁴⁰ Η ελευθερία έχει τρεις διαστάσεις : την υλική (ή σωματική) ,την κοινωνική και την πνευματική .Στην κοινωνική ανήκει η κύρια έκφραση της νομικής ελευθερίας με την έννοια της μη δουλείας ` η κατάσταση ελευθερίας (status libertatis) είναι αντίθετη προς τη κατάσταση δουλείας (status servitutis) . Η στοιχειώδης αυτή έκφραση της ελευθερίας συνδέεται με αυτή την ίδια την αναγνώριση του ανθρώπου ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων , ενώ εμφανίζει και ένα

³⁹ Μανιτάκης Α.,Τα Συνταγματικά δικαιώματα των κρατούμενων και η δικαστική προστασία τους,ΠοινΧρον, ΛΘ',σελ.167

⁴⁰ Δημητρόπουλος Α.,Συνταγματικά Δικαιώματα,Ειδικό Μέρος,Τόμος Γ'-Ημιτόμος ΙΙ,2002,σελ.37επ.

βαθμό συσχέτισης με την αρχή της ισότητας και τη μη αναγνώριση τίτλων ευγενείας . Η πνευματική ελευθερία είναι η ελευθερία σκέψης , στοχασμών και ιδεών . Η υλική (ή σωματική και με την έννοια αυτή φυσική) διάσταση της προσωπικής ελευθερίας είναι η ελευθερία κίνησης και ενέργειας στο φυσικό χώρο , στο φυσικό περιβάλλον . Ελεύθερος άνθρωπος με την επίσης στοιχειώδη αυτή έννοια , είναι εκείνος που μπορεί , δεν εμποδίζεται από άλλους να μεταβεί όπου ο ίδιος επιθυμεί . Ελευθερία κίνησης στο φυσικό περιβάλλον και η στενά με αυτήν συνδεδεμένη ελευθερία εγκατάστασης ανήκουν στο στοιχειώδες περιεχόμενο της υλικής προσωπικής ελευθερίας (προσωπική ελευθερία με την στενή έννοια – *stricto sensu*) .

Αυτή η *stricto sensu* προσωπική ελευθερία καθιερώνεται με τη παρ.3 του α.5 Σ σύμφωνα με την οποία : "Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη . Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται , παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος " . Η διάταξη του α.5 παρ.3 Σ , η οποία σημειωτέον δεν υπόκειται σε αναθεώρηση (α.110 Σ) , τελεί υπό τη γενική επιφύλαξη του νόμου , χωρίς αυτό να σημαίνει πως ό τι ο νομοθέτης ή η κανονιστική διοίκηση είναι ελεύθεροι να θεσπίσουν οποιουσδήποτε περιορισμούς της ελευθερίας αυτής , καθώς υπόκεινται στους "περιορισμούς των περιορισμών" . Η παρ.4 του α.5 Σ απαγορεύει τη λήψη ατομικών διοικητικών μέτρων που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη χώρα , καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σ' αυτήν , με εξαίρεση τις περιπτώσεις που επιβάλλονται ως παρεπόμενη ποινή με απόφαση ποινικού δικαστηρίου σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων όπως νόμος ορίζει .

Φορείς του δικαιώματος είναι καταρχήν φυσικά μόνο πρόσωπα , αφού τα νομικά πρόσωπα στερούνται φυσικής – σωματικής υπόστασης , Έλληνες και αλλοδαποί , αφού το α.5 παρ.3 Σ δε διακρίνει σχετικά , ενώ η παρ.2 του ίδιου άρθρου ρητά προβλέπει την προστασία της ελευθερίας όλων όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους .

Στενά συνδεδεμένη με την έννοια της φυσικής ελευθερίας είναι και η απαγόρευση αυθαίρετης σύλληψης ή φυλάκισης , η οποία καθιερώνεται στο α.6 παρ.1 Σ και αποτελεί το δικαίωμα προσωπικής ασφάλειας . Προϋποθέσεις που θέτει το α.6 Σ για νόμιμη σύλληψη και προφυλάκιση είναι α) αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα και β) επίδοσή του την στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση , με εξαίρεση τις περιπτώσεις των αυτόφωρων εγκλημάτων , όπου και πάλι ορίζονται προθεσμίες και ανώτατα χρονικά όρια πέραν των οποίων είναι υποχρεωτική η απόλυση

του συλληφθέντος . Ανώτατα όρια ορίζονται επίσης και στην περίπτωση της προφυλάκισης (α.6 παρ.4 Σ) η οποία δεν μπορεί να υπερβαίνει το ένα έτος στα κακουργήματα και τους έξι μήνες στα πλημμελήματα (στον οποίο δεν προσμετράται ο χρόνος κράτησης στην αλλοδαπή⁴¹) .

β. Η φυλάκιση , όπως ειπώθηκε και παραπάνω , περιορίζει κατεξοχήν την προσωπική ελευθερία των κρατουμένων . Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις επιβολής στερητικής της ελευθερίας ποινής και εννοιολογικά διαφαίνεται πως με μία τέτοια ποινή το δικαίωμα που κυρίως περιορίζεται είναι αυτό της ανθρώπινης (με την έννοια της φυσικής βέβαια) ελευθερίας . Έχει τεθεί ωστόσο το ζήτημα αν πρόκειται τελικά για περιορισμό ή στέρηση (δηλαδή ολοκληρωτική αφαίρεση) του συγκεκριμένου δικαιώματος⁴² . Πριν την αναγνώριση και κατοχύρωση σειράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων , που προστατεύουν την ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια και απαγορεύουν οποιαδήποτε σκληρή , απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση , η επιβολή μιας τέτοιας ποινής αναμφισβήτητα σήμαινε στέρηση της προσωπικής ελευθερίας συνολικά , όπως μαρτυρούν και οι σιδερένιοι κρίκοι στους τοίχους παλιών φυλακών , που σκοπό είχαν την πλήρη ακινητοποίηση των φυλακισμένων . Σήμερα ωστόσο δε μπορεί παρά να πρόκειται για περιορισμό του δικαιώματος φυσικής ελευθερίας , ο οποίος υπόκειται σε όρια και δεν μπορεί να προσβάλλει τον πυρήνα του δικαιώματος , με την έννοια ότι υπάρχουν ελάχιστα όρια μέχρι τα οποία μπορεί να περιοριστεί η δυνατότητα φυσικής – σωματικής μετακίνησης του κρατουμένου στο χώρο των φυλακών , έτσι ώστε και η ποινή κατά της ελευθερίας να διατηρεί το χαρακτήρα ως τέτοια και να μη μεταβάλλεται σε σκληρή και εξευτελιστική μεταχείριση .

Δεδομένου πως η ελευθερία φυσικής μετακίνησης έχει δύο διαστάσεις , μια τοπική και μια χρονική⁴³ (γι' αυτό άλλωστε και η ποινή κατά της ελευθερίας εκτελείται σε ορισμένο τόπο επί ορισμένο χρόνο) , προβλέπονται ελάχιστα όρια περιορισμού και προς τις δύο κατευθύνσεις . Έτσι ο Σωφρονιστικός Κώδικας προβλέπει πως τα ατομικά κελιά πρέπει να έχουν χωρητικότητα τουλάχιστον 35 κυβικών μέτρων , ή 40 κυβικών μέτρων εφόσον πρόκειται για μητέρες που έχουν μαζί τα βρέφη τους , πως τα καταστήματα κράτησης πρέπει να διαθέτουν επαρκείς ανοιχτούς χώρους αυλισμού και να εξασφαλίζουν άνετη κυκλοφορία και χώρους κίνησης (α.20 παρ.2,21 παρ. 2,6)· επίσης καθιερώνεται και ένα ελάχιστο χρονικό όριο ελευθερίας (όχι απλώς ελεύθερου χρόνου στο πλαίσιο του

⁴¹ ΑΠ 1458/1994

⁴² Αλεξιάδης Σ. , Σωφρονιστική , 8' έκδοση 2002 , σελ . 353

⁴³ Αλεξιάδης , όπ.παρ. σελ. 354

ημερησίου προγράμματος της φυλακής αλλά χρόνου ελευθερίας στη χρονική διάρκεια εκτέλεσης της ποινής) , με την θέσπιση ενός συστήματος αδειών εξόδου (α.54-55 ΣωφρΚ) .Οι άδειες χορηγούνται βέβαια υπό προϋποθέσεις : α) Ο κατάδικος να έχει εκτίσει το ένα πέμπτο της ποινής του , β) να μην εκκρεμεί εναντίον του ποινική διαδικασία για αξιόποινη πράξη σε βαθμό κακουργήματος , γ) να εκτιμάται πως δεν υπάρχει κίνδυνος τελέσεως κατά τη διάρκεια της άδειας νέων εγκλημάτων , δ) να συντρέχουν λόγοι που δικαιολογούν την προσδοκία πως δεν υπάρχει κίνδυνος φυγής και ότι ο κρατούμενος δε θα κάνει κακή χρήση της αδείας του .

Τέλος , η ποινή κατά της προσωπικής ελευθερίας δε θίγει την άλλη όψη της , της προσωπικής ασφάλειας . Αν προκύψουν κατά του κρατουμένου ατόμου υπόνοιες για διάπραξη άλλου εγκλήματος πριν ή κατά τη διάρκεια της κράτησής του , πρέπει να τηρηθούν οι εγγυήσεις του α.6 παρ.1 Σ , δηλαδή έκδοση εντάλματος από δικαστική αρχή και επίδοσή του στον κρατούμενο . Με άλλα λόγια , όταν η προσωπική ελευθερία περιορίζεται για συγκεκριμένο έγκλημα , η προσωπική ασφάλεια διατηρεί και λειτουργεί με αυτοτέλεια για οποιοδήποτε άλλο έγκλημα για το οποίο κατηγορείται το άτομο⁴⁴ .

2. Ανθρώπινη αξία (α.2 παρ.1 Σ) και ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (α.5 παρ.1 Σ)

α. Ανθρώπινη αξία ως έννοια γένους είναι το σύνολο των γενικών υλικών ,πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρωπίνου γένους .Ανθρωπος και ανθρώπινη αξία είναι όροι συνώνυμοι .⁴⁵ Κατά το α.2 παρ.1 Σ "Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας " . Πρόκειται για μια από τις λίγες φορές που το Σύνταγμα επιβάλλει ρητώς όχι απλά όρια , αλλά υποχρεώσεις στο κράτος .⁴⁶ Η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας αποτελεί την καταστατική αρχή της νέας (με το Σύνταγμα 1975/86) ελληνικής έννομης τάξης .Η διάταξη του α.2 παρ.1 Σ καθιερώνει αντικειμενική συνταγματική αρχή και αυτοτελές δικαίωμα , και μάλιστα το ανώτατο μητρικό δικαίωμα το οποίο αποτελεί την πηγή

⁴⁴ Αλεξιάδης , όπ.παρ. σελ. 356

⁴⁵ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.4

⁴⁶ Δαγτόγλου,Ατομικά Δικαιώματα,Τόμος Β',σελ.1324

των ανθρωπίνων δικαιωμάτων .Τους γενικούς συνταγματικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης αξίας αποτελούν η ελευθερία και η ισότητα και τις συνταγματικές εξειδικεύσεις της τα ανθρώπινα δικαιώματα .⁴⁷

Η "αξία του ανθρώπου" την οποία υποχρεούται κατά το Σύνταγμα να σέβεται και να προστατεύει η πολιτεία , είναι ο απαραβίαστος εκείνος πυρήνας της προσωπικότητας του ανθρώπου ως φυσικού υποκειμένου δικαίου που διακρίνει τον άνθρωπο αφενός από τα άλογα όντα και αφετέρου από τα αντικείμενα του δικαίου . Πράγματι η "αξία του ανθρώπου" συνεπάγεται την αναγνώρισή του από το δίκαιο ως υποκειμένου δικαίου , ως φορέα δηλαδή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων⁴⁸ .

Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως οποιασδήποτε διάκρισης ,επομένως τόσο οι ημεδαποί όσο και οι αλλοδαποί και οι ανιθαγενείς .

Η κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου είναι απαραβίαστη .Δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου ούτε επιτρέπει εξαιρέσεις στο πλαίσιο ειδικών εξουσιαστικών σχέσεων .Η διάταξη του α.2 παρ.1 Σ δεν υπόκειται σε αναθεώρηση ,ούτε αναστέλλεται η ισχύς της κατ' α.48 παρ. 1 Σ .Η αξία του ανθρώπου αποτελεί το άκρο όριο οποιουδήποτε περιορισμού ατομικού δικαιώματος που επιτρέπει εκάστοτε το Σύνταγμα ,είτε αυτός αναφέρεται στο περιεχόμενο είτε στους φορείς του δικαιώματος .⁴⁹

Ως έννοια είδους η ανθρώπινη αξία ταυτίζεται με την προσωπικότητα .Προσωπικότητα είναι ο ειδικός συνδυασμός των γενικών υλικών ,πνευματικών και κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρωπίνου γένους σε συγκεκριμένο άτομο .⁵⁰Το Σύνταγμα στο α.5 παρ. 1 κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας : " Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική ,οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας , εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη ." .Το δικαίωμα αυτό είναι μητρικό και τελεί σε σχέση γενικού προς ειδικό με πολλές άλλες συνταγματικές διατάξεις που κατοχυρώνουν μερικότερες πλευρές της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας .Το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος αναλύεται στο

⁴⁷ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.6,15

⁴⁸ Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.1325-1327

⁴⁹ Δαγτόγλου,όπ.παρ.σελ.1328

⁵⁰ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.37

δικαίωμα αυτοκαθορισμού του ατόμου και στις τρεις βασικές ελευθερίες (συμμετοχή στην οικονομική ,κοινωνική και πολιτική ζωή) .⁵¹

Φορείς του δικαιώματος είναι φυσικά πρόσωπα ,ημεδαποί , αλλοδαποί και ανιθαγενείς ,αλλά και νομικά πρόσωπα .

Το δικαίωμα υπόκειται στις τρεις γενικές οριοθετικές ρήτρες (κοινωνικότητα ,χρηστότητα ,νομιμότητα) .

β. Πρωταρχική μέριμνα των κρατουμένων αποτελεί η αναγνώριση της αξίας τους ως ανθρώπων και ως υποκειμένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων .Σύμφωνα με το α.2 παρ.1 ΣωφρΚ κατά τη μεταχείριση των κρατουμένων διασφαλίζεται ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ενισχύεται ο αυτοσεβασμός των κρατουμένων .Ο φυλακισμένος δεν παύει ούτε στιγμή να είναι πρόσωπο ,φορέας ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας ,προσωπικότητα με ηθική και κοινωνική διάσταση ,την οποία δικαιούται να αναπτύσσει ελεύθερα και να αξιώνει "συμμετοχή στην οικονομική ,κοινωνική και πολιτική ζωή " , εφόσον η άσκηση του δικαιώματος αυτού δεν ακυρώνει ,δεν αναιρεί τυπικά ή ουσιαστικά την στερητική της ελευθερίας ποινή .Δικαιούται άρα να απολαμβάνει των εννόμων αγαθών που προστατεύουν τα α.2 παρ. 1 και 5 παρ.1 Σ' αξίωση σεβασμού από τα όργανα της πολιτείας της αξίας του ως προσώπου ,φορέα ελεύθερης βούλησης και αφηρημένης δυνατότητας αυτοκαθορισμού καθώς και αξίωση ανάπτυξης και καλλιέργειας της προσωπικότητάς του ⁵² (και ο ΣωφρΚ κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας των κρατουμένων στο α.4 παρ.2) .

Ωστόσο ,στην πραγματικότητα δεν μπορεί να παραβλεφθεί η προσβολή που υφίσταται η ανθρώπινη αξία του κρατουμένου ,τόσο λόγω του εξουσιασμού που ασκείται στην προσωπικότητά του από τους δεσμοφύλακες του ,όσο και του στιγματισμού της ποινικής καταδίκης που επιφέρει συνέπειες μειωτικές για την προσωπικότητα του κρατουμένου και τον κοινωνικό αποκλεισμό του .⁵³

Σημειωτέον η φυλάκιση δεν επιφέρει απώλεια των αστικών δικαιωμάτων (κληρονομικών ,οικογενειακών δικαιωμάτων ,συμβατικών υποχρεώσεων) του κρατουμένου ,ο οποίος δικαιούται να τα ασκεί .

⁵¹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.σελ.41

⁵² Μανιτάκης,όπ.παρ.σελ.166

⁵³ Τσήτσουρα Α.,Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου ,1997,σελ.92

3. Ισότητα (α.4 Σ)

α. Σύμφωνα με το α.4 παρ.1 Σ "οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου" . Με τη διάταξη αυτή καθιερώνεται η συνταγματική αρχή της ισότητας , που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ταυτόχρονης συνταγματικής καθιέρωσης αντικειμενικής αρχής και θεμελιώδους δικαιώματος . Η αρχή της ισότητας διαχέεται σε όλη την έννομη τάξη και εμφανίζεται σε όλους τους τομείς του δικαίου με ειδικότερες μορφές . Η αρχή της ισότητας , όπως και κατοχυρώνεται συνταγματικά , έχει κυρίως την έννοια της ίσης μεταχείρισης⁵⁴ . Ίση μεταχείριση σημαίνει μεταχείριση χωρίς προσωπικές προκαταλήψεις και διακρίσεις ` πρόκειται για επιταγή απρόσωπης και αντικειμενικής κρίσεως και απαγόρευση κάθε αυθαίρετης διάκρισης . Η αρχή δεν σημαίνει την ίδια μεταχείριση όλων των περιπτώσεων , αλλά την ίση μεταχείριση όλων των όμοιων περιπτώσεων . Απαγορεύεται συνεπώς η ίση μεταχείριση ουσιωδώς ανόμοιων περιπτώσεων , γιατί κι αυτή αποτελεί στην πραγματικότητα αυθαίρετη μεταχείριση , αφού αγνοεί υφιστάμενα ή στηρίζεται σε ανυπόστατα ή άσχετα κριτήρια⁵⁵ . Φορείς του δικαιώματος είναι οι Έλληνες , εφόσον το α.4 παρ.1 Σ κάνει λόγο μόνο για αυτούς και όχι για αλλοδαπούς , καθώς και τα νομικά πρόσωπα .

β. Και οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν την αρχή της ισότητας . Σύμφωνα με το α.3 παρ.1 ΣωφρΚ απαγορεύεται κάθε δυσμενής διακριτική μεταχείριση των κρατουμένων , ιδίως εκείνη που βασίζεται στη φυλή , το χρώμα , την εθνική ή κοινωνική καταγωγή , το θρήσκευμα , την περιουσία ή τις ιδεολογικές πεποιθήσεις . Ωστόσο δεν θα πρέπει να θεωρηθεί πως όλες οι διακρίσεις που λαμβάνουν χώρα εντός των φυλακών είναι αντισυνταγματικές ως αντίθετες στο α.4 Σ . Δεδομένου πως όλες οι περιπτώσεις των κρατουμένων δεν είναι όμοιες και , όπως ειπώθηκε , αντισυνταγματική είναι και η ισότητα στην μεταχείριση ανόμοιων περιπτώσεων , πρέπει να γίνει δεκτό πως οι διακρίσεις (με την έννοια της κατηγοριοποίησης των φυλακισμένων , αλλά και της ειδικής μεταχείρισης) που γίνονται προς όφελος και

⁵⁴ Δημητρόπουλος , όπ.παρ., σελ . 19 επ.

⁵⁵ Δαγτόγλου , Ατομικά Δικαιώματα , τόμος Α' , σελ . 377

εξυπηρέτηση του κρατούμενου δεν είναι αντίθετες , αλλά σύμφωνες με το α.4 Σ . Έτσι οι κρατούμενοι κατηγοριοποιούνται και κατανέμονται σε διαφορετικού τύπου καταστήματα βάσει κριτηρίων που σχετίζονται με τη νομική τους κατάσταση (υπόδικος ή κατάδικος , βραχύχρονη ή μακρόχρονη ποινή) , τις ειδικές απαιτήσεις της μεταχείρισής τους , τις ιατρικές τους ανάγκες , το φύλο , την ηλικία .Σχετικά ορίζει και το α.3 παρ.2 ΣωφρΚ .Δικαιολογημένη είναι επίσης και η ειδική μεταχείριση των αλλοδαπών κρατουμένων ,εφόσον βέβαια γίνεται υπέρ τους ,αν λάβει κανείς υπόψη του τις διαφορές γλώσσας ,θρησκείας κλπ.

4. Δικαίωμα στη ζωή (α.5 παρ.2 Σ)

Το α.5 παρ.2 Σ ορίζει πως : "Όλοι όσοι βρίσκονται στην ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής ,της τιμής και της ελευθερίας τους ,χωρίς διάκριση εθνικότητας ,φυλής ,γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων .Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο " .Το έννομο αγαθό που προστατεύεται είναι η ανθρώπινη ζωή ,με την στενή βιολογική της έννοια ,σε κάθε μορφή της .Η προστασία της ζωής αποτελεί αντικειμενικό κανόνα δικαίου και ατομικό δικαίωμα ,αφού καίτοι δεν ανήκει στα "κλασσικά" ατομικά δικαιώματα ,αναγνωρίζεται σε κάθε άνθρωπο ` είναι δε "μητρικό" δικαίωμα ,το οποίο δεν υπόκειται σε οριοθετήσεις ή περιορισμούς .Το Σύνταγμα προβλέπει την απόλυτη προστασία της ζωής ,αποκλείοντας έτσι οποιουδήποτε είδους εξαιρέσεις ,εκτός των περιπτώσεων που προβλέπει το διεθνές δίκαιο .Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ,ημεδαποί ,αλλοδαποί και ανιθαγενείς ,ενώ τα νομικά πρόσωπα δεν έχουν κυριολεκτικά ζωή ,αλλά δικαίωμα υπόστασης .⁵⁶

β. Εφόσον η προστασία της ζωής είναι απόλυτη ,είναι αυτονόητο πως το σχετικό δικαίωμα απολαμβάνουν πλήρως και οι κρατούμενοι ,Ο σεβασμός της ζωής τους είναι πρωταρχικής σημασίας και θα πρέπει το κράτος και οι σωφρονιστικές αρχές να μεριμνούν έτσι ώστε οι συνθήκες διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης να είναι τέτοιες ώστε να εξασφαλίζεται η προστασία της ζωής των κρατουμένων .Δυστυχώς βέβαια η πραγματικότητα των φυλακών πολύ απέχει από το να

⁵⁶ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.52επ.

χαρακτηριστεί προστατευτική της ζωής των κρατουμένων , αφού φαινόμενα , που αποτελούν καθημερινότητα των φυλακών (βιαιοπραγίες μεταξύ των κρατουμένων , παράνομη οπλοκατοχή , εμπόριο ναρκωτικών) τη θέτουν συνεχώς σε κίνδυνο .

Μια εξαίρεση από το δικαίωμα της ζωής των κρατουμένων προβλέπεται στις περιπτώσεις απόδρασης ή ανταρσίας . Τότε επιτρέπεται η χρήση όπλων από τα αστυνομικά όργανα , που καταλήγει σε συγκεκριμένη περίπτωση στη θανάτωση του παρανομούντος κρατουμένου . Βέβαια η άσκηση κρατικής βίας στις περιπτώσεις αυτές θεωρείται νόμιμη και μπορεί να γίνει δεκτή μόνο υπό τις εγγυήσεις της αρχής της αναλογικότητας , που συνάγεται κατά λογική αναγκαιότητα από την κατ' α.25 παρ.1 Σ υποχρέωση των αστυνομικών οργάνων να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων και να περιορίζουν τις νόμιμες προσβολές σε ένα minimum ενόψει και της βαρύτητας της απειλούμενης ή διαπραττόμενης αξιόποινης πράξης . Συνεπώς η διακινδύνευση της ζωής με τη χρήση όπλων από αστυνομικά όργανα πρέπει να γίνεται δεκτή μόνο όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος να αποτραπεί άμεσος και σπουδαίος κίνδυνος που απειλεί άλλα ισόβαθμα ή υπέρτερα έννομα αγαθά .

5. Δικαίωμα προστασίας της υγείας (α.5 παρ.5 Σ) και σωματικής – ψυχικής ακεραιότητας (α.7 παρ.2 Σ)

α. Υγεία είναι η φυσική ,σωματική και πνευματική κατάσταση του ανθρώπου ,είναι ένα φυσικό αγαθό που ανάγεται στην υπόσταση του ανθρώπου .Στο α.5 παρ.5 Σ ορίζεται πως "καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας".Η υγεία κατοχυρώνεται ως αντικειμενική συνταγματική αρχή ,αλλά και ως δικαίωμα κοινωνικό ,με την ευρύτερη έννοια του όρου .⁵⁷ Το δικαίωμα σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας δεν κατοχυρώνεται ρητά ,αλλά καλύπτεται τόσο από το α.5 παρ.5 Σ όσο και από το α.7 παρ.2 Σ ,όπου ορίζεται πως τα βασανιστήρια ,οποιαδήποτε σωματική κάκωση ,βλάβη υγείας ή άσκηση ψυχολογικής βίας ,καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται ,όπως νόμος ορίζει .Οι απαγορεύσεις αυτές αναφέρονται ενδεικτικά ως περιπτώσεις της γενικής απαγορεύσεως προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ,

⁵⁷ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.61

επομένως στην γενική αυτή απαγόρευση υπάγονται όλες οι μορφές προσβολής που δεν μπορούν να υπαχθούν στις ειδικές απαγορεύσεις .

Βασανιστήρια συνιστούν κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου ή σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη ,καθώς και κάθε παράνομη χρησιμοποίηση χημικών ,ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος (α.137Α παρ.2 ΠΚ) .Η πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου νοείται ως προκαλούμενη από πράξη ή παράλειψη τρίτου .Ενώ η πρόκληση σωματικού πόνου αποτελεί πάντοτε βασανιστήριο ,αυτό δεν συμβαίνει πάντοτε με την πρόκληση ψυχικού πόνου ,όπως φαίνεται κυρίως στην στερητική της ελευθερίας ποινή ,που συνήθως προκαλεί έντονο ψυχικό πόνο .Πράξεις της σωματικής κάκωσης και της βλάβης της υγείας συντρέχουν και όταν δεν προκαλούν άμεσο πόνο .Άσκηση ψυχολογικής βίας είναι ο κάθε είδους εκβιασμός .Προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελούν και οι ιατρικές επεμβάσεις ή η θεραπευτική αγωγή χωρίς την συναίνεση του ασθενούς (εκτός από περιπτώσεις καταστάσεως ανάγκης και άμεσου και σπουδαίου κινδύνου της ζωής του).Φορείς των δικαιωμάτων αυτών είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα , ημεδαποί ,αλλοδαποί και ανιθαγενείς .⁵⁸

β. Οι κρατούμενοι ,λόγω της ιδιαίτερης θέσης στην οποία βρίσκονται και των εξαιρετικών συνθηκών υπό τις οποίες διαβιών έχουν αυξημένη ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων τους στην υγεία και την σωματική και ψυχική ακεραιότητα .Είναι λοιπόν ανεπίτρεπτο να υφίστανται βασανιστήρια ή να τους επιβάλλονται απάνθρωπες και εξευτελιστικές πειθαρχικές ποινές (βλ. και α.3 ΕΣΔΑ) .Για την ειδική κυριαρχική σχέση της φυλάκισης βασανιστήρια θεωρούνται και η ακατάλληλη ή ανεπαρκής διατροφή ,η παρατεταμένη απομόνωση του κρατουμένου ,ο εγκλεισμός του σε σκοτεινό και μικρής χωρητικότητας κελί ως πειθαρχική ποινή ,η στέρωση κρατουμένου σεξουαλικού εγκληματία (αν και αντίθετη άποψη⁵⁹ υποστηρίζει πως αυτό επιτρέπεται με την συναίνεσή του) .

Ο ΣωφρΚ ορίζει σε επιμέρους διατάξεις του τα σχετικά με την εξασφάλιση συνθηκών υγιούς διαβίωσης των κρατουμένων .Έτσι προβλέπεται πως οι κτιριακές εγκαταστάσεις πρέπει να ανταποκρίνονται στους όρους υγιεινής ,τα ατομικά κελιά να είναι ευάερα και ευήλια και να διαθέτουν εγκαταστάσεις θέρμανσης και υγιεινής ,ενώ μέριμνα θα

⁵⁸ Δαγτόγλου,όπ.παρ.,σελ.249-255

⁵⁹ Δαγτόγλου,όπ.παρ.,σελ.261

πρέπει να υπάρχει για την τήρηση της ατομικής υγιεινής εκ μέρους των κρατούμενων .Οι κρατούμενοι απολαμβάνουν ιατρικής περίθαλψης και για καθέναν τηρείται ατομικό δελτίο υγείας ,γνώση του οποίου έχουν μόνο ο κρατούμενος και οι αρμόδιοι φορείς ,καθώς το απόρρητο εξασφαλίζεται σε κάθε περίπτωση .Πρόνοια λαμβάνεται για την διατροφή των κρατούμενων ,η οποία πρέπει να είναι κατάλληλη ενώ είναι δυνατόν να προβλεφθούν ειδικά διαιτολόγια όπου αυτό επιβάλλεται για λόγους υγείας ,και για την ενδυμασία τους ,η οποία πρέπει να είναι καθαρή και ευπρεπής και να παρέχεται από το κατάστημα σε όσους κρατούμενους δε φέρουν ατομική ενδυμασία .Η παρεχόμενη ενδυμασία πρέπει να ανταποκρίνεται στην εποχή του έτους και δεν επιτρέπεται να έχει εξευτελιστικό ή ταπεινωτικό χαρακτήρα .

Σύμφωνα με το α.29 ΣωφρΚ απαγορεύεται η διενέργεια πειραμάτων στους κρατούμενους ,ενώ κάθε ιατρική επέμβαση πρέπει να γίνεται κατόπιν συναινέσεως ,εκτός αν ο κρατούμενος δεν είναι σε θέση να συναινέσει ή αρνείται και υπάρχει κίνδυνος για την υγεία του .Για τις περιπτώσεις που ο κρατούμενος κατέρχεται σε απεργία πείνας ,το α.31 ΣωφρΚ προβλέπει τη διαρκή ιατρική του επίβλεψη και τη λήψη των αναγκαίων μέτρων σε περίπτωση κινδύνου της ζωής του .

Το δικαίωμα υγείας του κρατούμενου προσβάλλεται όπως φαίνεται στην πράξη από το φαινόμενο του συνωστισμού που παρατηρείται στις ελληνικές φυλακές ,που δεν επιτρέπει ή καθιστά ιδιαίτερος δυσχερή την τήρηση των όρων υγιεινής και υγιούς διαβίωσης .

6. Καμία ποινή χωρίς νόμο (α.7 παρ.1 Σ)

α. Σύμφωνα με το α.7 παρ.1 Σ : "Εγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της . Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης" . Έτσι κατοχυρώνεται και συνταγματικά η θεμελιώδης αρχή του ποινικού δικαίου *nullum crimen nulla poena sine lege* . Οι προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού που θέτει το α.7 παρ.1 Σ είναι η τέλεση εγκλήματος (ως έγκλημα εδώ δεν νοείται μόνο ό,τι περιλαμβάνει ο σχετικός όρος στο χώρο του ποινικού δικαίου , αλλά κάθε απαγορευμένη και κατά συνέπεια τιμωρούμενη πράξη , επομένως και διοικητικά και πειθαρχικά αδικήματα⁶⁰) , η ύπαρξη νόμου κατά το χρόνο ενέργειας και όχι του αποτελέσματος , και η πρόβλεψη στο νόμο της αξιόποινης πράξης και ο

⁶⁰ Δημητρόπουλος , όπ.παρ. , σελ .291

ορισμός των στοιχείων της , με την έννοια πως πρέπει να περιγράφεται σαφώς και να συνάγεται το κοινωνικό της νόημα . Η απαγόρευση της αναδρομικότητας καλύπτει μόνο τον δυσμενέστερο ποινικό νόμο , ενώ επιτρέπεται η αναδρομικότητα του ευμενέστερου⁶¹ . Η έννοια της ποινής είναι ευρεία και περιλαμβάνει εκτός από τις κύριες και παρεπόμενες ποινές του ΠΚ και τις πειθαρχικές και διοικητικές ποινές⁶² .

Φορείς του δικαιώματος του α.7 παρ.1 Σ είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα .

β. Οι φυλακισμένοι προστατεύονται και αυτοί από την αρχή της μη αναδρομικότητας των νόμων . Έτσι απαγορεύεται να εκτίσουν μεγαλύτερης διάρκειας ποινή από αυτή που τους έχει ήδη επιβληθεί επειδή μεταγενέστερος νόμος προβλέπει βαρύτερη ποινή . Αντιθέτως νόμοι που καταργούν το αξιόποινο ή καθιερώνουν ηπιότερη ποινή εφαρμόζονται αναδρομικά , εφόσον ισχύουν κατά το χρόνο εκδίκασης . Αν μεταγενέστερος νόμος χαρακτήρισε την πράξη όχι αξιόποινη παύει και η εκτέλεση της ποινής .

Ειδικά για τις πειθαρχικές ποινές που επιβάλλονται στους κρατούμενους , το α.66 παρ.1 ΣωφρΚ επαναλαμβάνει την αρχή *nulla poena sine lege* .

7. Νόμιμος δικαστής (α.8 Σ)

α. Το α.8 ορίζει πως "Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος" καθώς και ότι "δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια , με οποιοδήποτε όνομα , δεν επιτρέπεται να συσταθούν" . Νόμιμος ή "φυσικός" δικαστής είναι ο οριζόμενος από το νόμο ως αρμόδιος για την εκδίκαση κατηγοριών υποθέσεων . Ο νόμος με τον οποίο ορίζεται ο φυσικός δικαστής πρέπει να μην έχει ατομικό χαρακτήρα και να ρυθμίζει την αρμοδιότητα αλλά και την σύνθεση του δικαστηρίου γενικά και αφηρημένα και κατά τρόπο αντικειμενικό . Η εξουσία του νόμιμου δικαστή για την εκδίκαση

⁶¹ Αντίθετη άποψη βλ . Χρυσόγονο , Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα , 2002 , σελ . 222

⁶² Δημητρόπουλος , όπ.παρ. , σελ .292

συγκεκριμένης υπόθεσης απορρέει από την αρμοδιότητά του να δικάσει οποιαδήποτε άλλη υπόθεση της ίδιας κατηγορίας . Η πεμπτουσία της συνταγματικής προστασίας της αρχής του νόμιμου ή "φυσικού" δικαστή , βρίσκεται στην απαγόρευση του διορισμού "ειδικού" δικαστή για συγκεκριμένη υπόθεση , έτσι ώστε να προεξασφαλίζεται το περιεχόμενο της δικαστικής κρίσης . Για αυτό το λόγο το Σύνταγμα απαγορεύει την αφαίρεση του δικαστή , τον οποίο ο νόμος ορίζει ως αρμόδιο⁶³ .

Φορείς του δικαιώματος είναι φυσικά και νομικά πρόσωπα .

β. Αν και το Σύνταγμα απαγορεύει την σύσταση δικαστικών επιτροπών και εξαιρετικών δικαστηρίων , δεν συμβαίνει το ίδιο με τα ειδικά δικαστήρια , των οποίων σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπει και τη σύσταση . Ειδικό χαρακτήρα έχουν τα δικαστήρια ανηλίκων , τα στρατοδικεία κ.ά. Ένα τέτοιο ειδικό δικαστήριο προβλέπεται στο α.87 ΣωφρΚ (Δικαστήριο εκτέλεσης ποινών) στο οποίο μπορούν να προσφεύγουν οι κρατούμενοι , μέχρι δε τη νομοθετική θέσπισή του τις σχετικές αρμοδιότητες εκτελεί το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών του τόπου έκτισης της ποινής .Οι κρατούμενοι συνεπώς απολαμβάνουν πλήρως το δικαίωμα του α.8 Σ .

8. Δικαίωμα ιδιωτικής ζωής (α.9 Σ) – οικογένεια και γάμος (α.21 Σ)

α. Η ιδιωτική ζωή του ανθρώπου διακρίνεται από τη δημόσια , δηλαδή την κοινωνική ή επαγγελματική ζωή στον βαθμό που συμπεριλαμβάνει τις σχέσεις του ατόμου με ανοιχτό καταρχήν κύκλο προσώπων ή αποσκοπεί να επηρεάσει τα κοινά ή δημόσια πράγματα . Ιδιωτική ζωή είναι αντιθέτως εκείνη που περιορίζεται στο ίδιο το άτομο , την οικογένειά του (οικογενειακή ζωή) και τον στενό κύκλο των φίλων και γνωστών του .⁶⁴ Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής ζωής είναι διφυής ,αφού κατοχυρώνεται τόσο ως αντικειμενική συνταγματική αρχή όσο και ως ατομικό δικαίωμα .⁶⁵ Η ελευθερία στην ιδιωτική ζωή

⁶³ Δημητρόπουλος , όπ.παρ. σελ . 298 - 299

⁶⁴ Δαγτόγλου,όπ.παρ.,σελ.390

⁶⁵ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.155

σημαίνει κυρίως ότι καθένας έχει δικαίωμα να ορίζει ελεύθερα τον τρόπο και το περιεχόμενο της ζωής του .Η ιδιωτική ζωή είναι απαραβίαστη .

Το Σύνταγμα στο α.21 παρ.1 χαρακτηρίζει την οικογένεια θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους ,η δε οικογενειακή ζωή θεωρείται απαραβίαστη .Αυτό σημαίνει πως κάθε άνθρωπος έχει το ατομικό δικαίωμα να δημιουργήσει οικογένεια .

Στο α.21 παρ.1 προστατεύεται ως θεσμός ο γάμος ,χωρίς ωστόσο να εμφανίζεται συνάρτηση μεταξύ γάμου και οικογένειας .

Φορείς των σχετικών δικαιωμάτων είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα .

β. Το δικαίωμα των κρατουμένων στην ιδιωτική ζωή υφίσταται περιορισμούς ,που δικαιολογούνται από την σχέση αιτιώδους συνάφειας μεταξύ δικαιώματος και θεσμού .Οι περιορισμοί αυτοί ανάγονται στην υποχρεωτική συστέγαση και συμβίωση των κρατουμένων ,στην αναγκαστική διαμόρφωση της ιδιωτικής τους ζωής (π.χ ωράριο) ,στη χρήση νόμιμων ανακριτικών μεθόδων .

Και η οικογενειακή ζωή υφίσταται περιορισμούς λόγω της ιδιαίτερης φύσης της φυλάκισης .Εξ ορισμού περιορίζεται το δικαίωμα συμβίωσης των συζύγων ,ωστόσο το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή ασκείται θεσμικά προσαρμοσμένο : ο κρατούμενος μπορεί να δέχεται επισκέψεις από τον/την σύζυγο και τα τέκνα σε ιδιαίτερο κατάλληλο χώρο (α.53 παρ.3 ΣωφρΚ) ,ενώ χορηγούνται άδειες εξόδου για την αντιμετώπιση έκτακτων οικογενειακών αναγκών .

Τέλος ο κρατούμενος που επιθυμεί να τελέσει γάμο μπορεί να το πράξει ,υπό προϋποθέσεις και σε συγκεκριμένες συνθήκες ,χωρίς να εμποδίζεται από το γεγονός της κράτησης .

9. Δικαίωμα αναφοράς (α.10 Σ)

α. Αναφορά είναι η έγγραφη προσφυγή προς την αρμόδια αρχή προκειμένου να επιληφθεί συγκεκριμένου θέματος .Σύμφωνα με το α.10 παρ.1 Σ καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα τηρώντας τους νόμους του Κράτους να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές ,οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον που υπέβαλε την αναφορά ,σύμφωνα με το νόμο .Καθιερώνεται έτσι και αντικειμενική συνταγματική αρχή και ατομικό δικαίωμα .Οι αναφορές ,που είναι πάντοτε γραπτές ,μπορούν να

απευθύνονται προς τη διοίκηση ή ακόμα και τη δικαιοσύνη ,ποτέ όμως προς τη νομοθετική εξουσία .

Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ,καθώς και τα νομικά .

β. Το δικαίωμα αναφοράς αναγνωρίζεται και για τους κρατούμενους. Ο ΣωφρΚ (α. 6) προβλέπει δικαίωμα γραπτής αναφοράς για κάθε παράνομη ενέργεια σε βάρος κρατούμενου ,εφόσον δεν του παρέχεται άλλο ένδικο βοήθημα .Σε δεκαπέντε ημέρες από την κοινοποίηση της απόφασης που απορρίπτει το αίτημα ή σε ένα μήνα από την υποβολή της αναφοράς αν δεν εκδόθηκε απόφαση ,ο κρατούμενος μπορεί να προσφύγει στο Δικαστήριο Εκτέλεσης των Ποινών .Επίσης ,η διεύθυνση του καταστήματος υποχρεούται να διαβιβάζει σε τρεις το αργότερο ημέρες κάθε αναφορά ή επιστολή κρατούμενου προς δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό ,χωρίς να λαμβάνει γνώση του περιεχομένου της .

10. Δικαίωμα συνέρχεσθαι (α.11 Σ)

α. Το α.11 παρ.1 Σ ορίζει πως οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα .Συνάθροιση ,με την συνταγματική έννοια ,είναι η σκόπιμη καταρχήν και όχι τυχαία ,προσωρινή επί το αυτό συνάντηση αξιόλογου αριθμού προσώπων ,προς έκφραση ή ακρόαση ανακοίνωση γνώμης για ορισμένο θέμα ,ή προς διαδήλωση φρονημάτων ή αιτημάτων οποιουδήποτε χαρακτήρα ,ή προς λήψη από κοινού αποφάσεων ή προς άσκηση από κοινού του δικαιώματος του αναφέρεσθαι .Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία συναθροίσεως και ως αντικειμενική συνταγματική αρχή και ως ατομικό δικαίωμα .Οι συναθροίσεις διακρίνονται σε ιδιωτικές ,οι οποίες πραγματοποιούνται σε χώρο μη προσιτό στο κοινό ,σε δημόσιες κλειστές ,που πραγματοποιούνται σε χώρους κλειστούς μεν προσιτούς στο κοινό δε ,και σε δημόσιες υπαίθριες ,οι οποίες διεξάγονται σε ελεύθερο ανοικτό χώρο προσιτό στο κοινό .⁶⁶ Η ελευθερία συναθροίσεως περιλαμβάνει την ελευθερία οργανώσεως ,διεξαγωγής ,διεύθυνσης και συμμετοχής σε μια

⁶⁶ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.204-214

οποιαδήποτε συνάθροιση .Ως ήσυχη συνάθροιση νοείται η ειρηνική ,ως άοπλη αυτή στην οποία δεν παρίστανται πρόσωπα που φέρουν όπλα οποιουδήποτε είδους .

Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις επιτρέπεται η παρουσία της αστυνομίας (α.11 παρ.2 εδ.α' Σ) .Πρόκειται για επιτρεπόμενο ,απλό περιορισμό ,εφόσον προβλέπεται απευθείας από το Σύνταγμα .Η αστυνομική αρχή με αιτιολογημένη απόφασή της μπορεί να απαγορεύσει τις υπαίθριες συναθροίσεις αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια ,σε ορισμένη δε περιοχή ,αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής ,όπως νόμος ορίζει (α.11 παρ.2 εδ.β' Σ) .

Φορείς του δικαιώματος είναι οι Έλληνες πολίτες ,αλλά και νομικά πρόσωπα .

β. Οι κρατούμενοι ,λόγω της ειδικής κυριαρχικής σχέσης στην οποία βρίσκονται ,υφίστανται περιορισμό του δικαιώματος του συνέρχεσθαι . Είναι αυτονόητο πως λόγω του πραγματικού γεγονότος της αναγκαστικής κράτησης δεν έχουν τη δυνατότητα να παρίστανται σε συναθροίσεις εκτός του καταστήματος κράτησης .Μπορούν ωστόσο να παρίστανται σε εκδηλώσεις και συναθροίσεις που οργανώνονται και πραγματοποιούνται εντός του καταστήματος ` αυτές βέβαια μπορούν να απαγορευτούν από τη διεύθυνση των φυλακών για ειδικούς λόγους που αναφέρονται στην τάξη και την ασφάλεια του καταστήματος (α.38 παρ.3 ΣωφρΚ) .Στις συναθροίσεις των κρατουμένων θα πρέπει να γίνει δεκτό πως επιτρέπεται η παρουσία αστυνομικών ,αν και δεν πρόκειται για δημόσιες ανοιχτές συναθροίσεις ,περιορισμός που δικαιολογείται βάσει της σχέσεως αιτιώδους συνάφειας δικαιώματος και θεσμού .

11. Θρησκευτική ελευθερία (α.13 Σ)

α. Θρησκεία είναι σύνολο προσιτών δοξασιών ,χωρίς κρυφά δόγματα και λατρείες ,αναφερομένων στην υπόσταση του θείου .Αυτή είναι η συνταγματική ,στενή έννοια της θρησκείας ,αφού το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία όχι κάθε θρησκείας ,αλλά μόνο των γνωστών. Στο α.13 Σ η θρησκευτική ελευθερία κατοχυρώνεται και ως αντικειμενική συνταγματική αρχή και ως συνταγματικό δικαίωμα .⁶⁷ Η θρησκευτική ελευθερία διακρίνεται σε θετική και αρνητική ` στην πρώτη

⁶⁷ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.120επ.

εντάσσονται η ελευθερία συνείδησης και η ελευθερία θρησκευτικής δράσης ,ενώ στη δεύτερη η ελευθερία της αθρησκείας ή της αθεΐας . Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη ,ενώ από τις μερικότερες μορφές θρησκευτικής δράσης προστατεύεται μόνο η λατρεία. Επιπλέον κατοχυρώνεται και η θρησκευτική ισότητα ,με την έννοια της απαγόρευσης διακρίσεων λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων (α.13 παρ.1 εδ.β' Σ και α.5 παρ.2 εδ.β' Σ).

Φορείς του δικαιώματος θρησκευτικής συνείδησης είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ,ενώ στα νομικά πρόσωπα αναγνωρίζεται το ειδικότερο δικαίωμα εκδήλωσης θρησκευτικών πεποιθήσεων .

β. Οι κρατούμενοι απολαμβάνουν πλήρως του δικαιώματος θρησκευτικής ελευθερίας .Τα σχετικά ορίζονται στο α.39 ΣωφρΚ .Με την είσοδό του στο κατάστημα ο κρατούμενος ερωτάται και δηλώνει ,αν το επιθυμεί ,το θρήσκευμα ή το δόγμα στο οποίο ανήκει ` έχει δικαίωμα να ασκεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα ,να επικοινωνεί με αναγνωρισμένο εκπρόσωπο του θρησκευάτος ή του δόγματός του και να παρακολουθεί τη θεία λειτουργία ή άλλες εκδηλώσεις θρησκευτικής λατρείας στο ναό ή σε κατάλληλο χώρο που πρέπει να υπάρχει σε κάθε κατάστημα .Το ιδανικό θα ήταν ,αν υπάρχει σεβαστός αριθμός κρατουμένων των ιδίων δογμάτων ,να λειτουργούν συγχρόνως περισσότερων θρησκευμάτων χώροι λατρείας .Τέλος ο κρατούμενος δεν πρέπει να εξαναγκάζεται σε πράξεις που έρχονται σε αντίθεση με τα θρησκευτικά του πιστεύω .

12. Ελευθερία γνώμης και πληροφόρησης (α.14 Σ και α.5Α Σ)

α. Στο α.14 παρ.1 Σ ορίζεται πως καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά ,γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του κράτους .Κατοχυρώνεται έτσι η ελευθερία των ιδεών ή αλλιώς η ελευθερία γνώμης και ως αντικειμενική συνταγματική αρχή και ως συνταγματικό δικαίωμα .Γνώμη γενικά είναι η για οποιοδήποτε θέμα άποψη συγκεκριμένου ανθρώπου ,είναι η υποκειμενική διάσταση της ιδέας .Η γενική ελευθερία γνώμης αναλύεται σε τρεις μερικότερες ελευθερίες ,την ελευθερία της σκέψης ,την ελευθερία της συνείδησης και την ελευθερία της έκφρασης (γραπτής και προφορικής) .Προστατεύεται και η αρνητική ελευθερία έκφρασης ,με την έννοια πως ο φορέας του δικαιώματος δικαιούται να απέχει εφόσον

το επιθυμεί από οποιαδήποτε έκφραση της γνώμης του ,δηλαδή να την αποσιωπήσει .⁶⁸

Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα .

Στην ελευθερία της γνώμης ανήκει και η ελευθερία πληροφόρησης , που απορρέει από τα α.14 παρ.1 Σ και α.5 παρ.1 Σ και κυρίως στο α.5Α Σ που κατοχυρώνει πλέον ρητά το δικαίωμα στην πληροφόρηση .Σύμφωνα με αυτό " καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση ,όπως νόμος ορίζει". Το δικαίωμα αυτό έχει μια ενεργητική και παθητική διάσταση .Η πρώτη εκδηλώνεται ως δικαίωμα του ατόμου να πληροφορεί τους άλλους, ενώ η δεύτερη ως δικαίωμα του ατόμου να πληροφορείται το ίδιο .

Για τους φορείς του δικαιώματος ισχύει ό,τι και για την ελευθερία της γνώμης .

β. Οι κρατούμενοι μπορούν ελεύθερα να εκφράζουν και να διατυπώνουν τις σκέψεις τους προφορικά ,εγγράφως ή δια του τύπου , όπως και να ενημερώνονται από εφημερίδες ,περιοδικά ,ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές ,καθώς το δικαίωμα στη γνώμη και την πληροφόρηση τους αναγνωρίζεται πλήρως .Μόνη επιφύλαξη που προβλέπεται είναι ο προσδιορισμός τω λεπτομερειών άσκησης (τύπος , χρόνος ,διαδικασία) του δικαιώματος πληροφόρησης από το Συμβούλιο Φυλακής (α.37 παρ.1 εδ.β' ΣωφρΚ) .

13. Δικαίωμα στην παιδεία (α.16 παρ.2επ. Σ)

α. Παιδεία με την ευρύτερη έννοια του όρου είναι η καλλιέργεια του ανθρώπινου πνεύματος .Με την στενότερη έννοια ο όρος παιδεία σημαίνει την εκπαίδευση ή και το εκπαιδευτικό σύστημα .Με την στενότερη αυτή έννοια χρησιμοποιείται κυρίως ο όρος παιδεία από τον συνταγματικό νομοθέτη .Το Σύνταγμα ορίζει πως " η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους " (α.16 παρ.2 Σ) και πως " όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας ,σε όλες τις βαθμίδες στα κρατικά εκπαιδευτήρια " (α.16 παρ.4 εδ.α' Σ) .Η ελευθερία της παιδείας κατοχυρώνεται και ως αντικειμενική συνταγματική αρχή και ως συνταγματικό δικαίωμα ,ενώ περιλαμβάνει εκτός από τη θετική διάσταση

⁶⁸ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.87επ.

και την αρνητική ,δηλαδή την ελευθερία του φορέα του δικαιώματος να αποφασίσει να μην εκπαιδευθεί (δεσμευόμενος βέβαια από την υποχρεωτική 9ετή εκπαίδευση) .⁶⁹

Φορείς του δικαιώματος είναι οι Έλληνες πολίτες ,αλλά και νομικά πρόσωπα .

Στο α.16 παρ.1 Σ κατοχυρώνεται επίσης το δικαίωμα στην τέχνη ,με την έννοια της ελευθερίας της καλλιτεχνικής συνείδησης ,της ελευθερίας έκφρασης της καλλιτεχνικής συνείδησης και της ελευθερίας διάδοσης καλλιτεχνικών ιδεών .

Επίσης στο α.16 παρ.9 Σ κατοχυρώνεται το δικαίωμα στον αθλητισμό ,ο οποίος κατά το Σύνταγμα τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του κράτους .

β. Δικαίωμα στην παιδεία έχουν αναμφίβολα και οι κρατούμενοι . Στο α.35 ΣωφρΚ προβλέπονται τα σχετικά με την εκπαίδευση των κρατουμένων .Στα καταστήματα κράτησης λειτουργούν σχολεία για την απόκτηση ή συμπλήρωση της εκπαίδευσης των κρατουμένων ,ενώ όσοι κρατούμενοι έχουν συμπληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές στη δευτεροβάθμια ή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με εκπαιδευτικές άδειες .Οι τίτλοι που παρέχονται είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους των σχολών της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης ,χωρίς να προκύπτει από το κείμενό τους ότι αποκτήθηκαν σε κατάσταση κράτησης .Όπου είναι δυνατό ειδικά μέτρα λαμβάνονται για την εκπαίδευση τω αλλοδαπών κρατουμένων .Παρέχονται επίσης προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης ,κατάρτισης ή εξειδίκευσης .

Τέλος οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα στην τέχνη και τον αθλητισμό, μπορούν να συμμετέχουν σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (α.38 παρ.2 ΣωφρΚ) και να αθλούνται ,σε κατάλληλες προς τούτο εγκαταστάσεις (α.36 ΣωφρΚ).

14. Δικαίωμα ιδιοκτησίας (α.17 Σ)

α. Σύμφωνα με το α.17 Σ η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του κράτους και κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του ,παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια και κατόπιν αποζημιώσεως (αναγκαστική απαλλοτρίωση) .Η ιδιοκτησία κατοχυρώνεται έτσι και ως οικονομικός θεσμός και ως συνταγματικό – οικονομικό δικαίωμα .Με την ευρεία

⁶⁹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.97επ.

έννοια η ιδιοκτησία ταυτίζεται με την περιουσία και περιλαμβάνει ,κατά την κρατούσα στη θεωρία και την νομολογία άποψη ,μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα .Η γενική ελευθερία της ιδιοκτησίας περιλαμβάνει τις ειδικότερες μορφές της ελευθερίας απόκτησης ,της ελευθερίας εκμετάλλευσης και της ελευθερίας διάθεσης .⁷⁰

Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ,αλλά και τα νομικά.

β. Οι κρατούμενοι δεν στερούνται βεβαίως του δικαιώματος ιδιοκτησίας .Τύποις έχουν το δικαίωμα να διαχειρίζονται την περιουσία τους .Ωστόσο δεν μπορούμε παρά να παρατηρήσουμε πως στην πράξη η άσκηση αυτού του δικαιώματος μόνο ατελώς μπορεί να γίνει ,αφού η διαχείριση της περιουσίας ,και όταν δεν έχει περιοριστεί από το νόμο ,είναι πρακτικά πολύ μειωμένη .

15. Δικαίωμα στην επικοινωνία (α.19 Σ)

α. Επικοινωνία είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα με την οποία ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή ,σε συνεννόηση με άλλους ανθρώπους .⁷¹ Η επικοινωνία αποτελεί μια σημαντική ανθρώπινη δραστηριότητα ,στενά συνδεδεμένη με τη φύση του ανθρώπου ως "κοινωνικού όντος" ,που προστατεύεται ειδικά από το Σύνταγμα (α.19) .Η επικοινωνία διακρίνεται σε κρυφή ή φανερή και άμεση ή έμμεση .Το κατά παράδοση προστατευτικό περιεχόμενο του α.19 αναφέρεται στην έμμεση επικοινωνία (επικοινωνία μεταξύ μη παρόντων) ,ωστόσο από το αντικειμενικό νόημα και τη λεκτική διατύπωση προκύπτει ότι θεμελιώνεται ένα ευρύτερο δικαίωμα επικοινωνίας και όχι μόνο το δικαίωμα του απορρήτου της επικοινωνίας .Το Σύνταγμα προστατεύει όλες τις μορφές επικοινωνίας ,όπως και την αρνητική ελευθερία επικοινωνίας ,το δικαίωμα δηλαδή να επιλέγει κανείς να μην επικοινωνεί. Το Σύνταγμα προβλέπει τη νόμιμη άρση του απορρήτου στο α.19 παρ.1 εδ.β' Σ (λόγοι εθνικής ασφάλειας και διακρίβωση σοβαρών εγκλημάτων).

⁷⁰ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.343επ.

⁷¹ Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.180επ.

Φορείς του δικαιώματος είναι κάθε φυσικό και νομικό πρόσωπο .

β. Οι κρατούμενοι απολαμβάνουν το δικαίωμα επικοινωνίας θεσμικά προσαρμοσμένο ,αφού η φυλάκιση δεν συνεπάγεται στέρηση της επικοινωνίας ,μόνο που επιφέρει πρακτικά εμπόδια στην άσκησή του . Στα α.51-53 ΣωφρΚ ρυθμίζονται τα σχετικά με τον τρόπο ,τα μέσα και την συχνότητα επικοινωνίας των κρατουμένων .Η εν λόγω επικοινωνία πραγματοποιείται με επισκέψεις ,επιστολές (στο χώρο των φυλακών τοποθετείται ταχυδρομικό κιβώτιο των ελληνικών ταχυδρομείων) , τηλεφωνήματα (σημειωτέον δεν επιτρέπεται η χρήση και κατοχή κινητών τηλεφώνων) ,άδειες εξόδου και τους θεσμούς ημιελεύθερης διαβίωσης των κρατουμένων .Καταρχήν διασφαλίζεται το απόρρητο της επικοινωνίας των κρατουμένων ,το οποίο υποχωρεί για λόγους εθνικής ασφάλειας ή διακρίβωσης σοβαρών εγκλημάτων (α.53 παρ.4 ΣωφρΚ) .

16. Δικαίωμα έννομης προστασίας και προηγούμενης ακρόασης (α.20 παρ.1,2 Σ)

α. Το Σύνταγμα στο α.20 παρ.1 κατοχυρώνει το δικαίωμα δικαστικής προστασίας .Αρμόδια για την παροχή έννομης προστασίας είναι τα δικαστήρια ` για κάθε υπόθεση πρέπει να υπάρχει αρμόδιο δικαστήριο ,έτσι ώστε να μην δημιουργείται "κενό αρμοδιότητας" .⁷² Με τη διάταξη του α.20 παρ.1 κατοχυρώνεται η παροχή έννομης προστασίας και ως αντικειμενική αρχή του δικονομικού δικαίου και ως ατομικό δικαίωμα .Το Σύνταγμα εγγυάται τη δικαστική προστασία δικαιωμάτων και συμφερόντων των ατόμων ,τα οποία το ίδιο το σύστημα δικαίου αναγνωρίζει .Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας αναλύεται σε δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε δικαίωμα ακρόασης .

Το α.20 παρ.2 Σ καθιερώνει το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του ενδιαφερομένου .Πρόκειται για διαδικαστικό δικαίωμα ενώπιον της διοίκησης .

Φορείς των δικαιωμάτων είναι και φυσικά και νομικά πρόσωπα .

⁷² Δημητρόπουλος,όπ.παρ.,σελ.270επ.

β. Το δικαίωμα έννομης προστασίας και προηγούμενης ακρόασης αναγνωρίζεται και στους φυλακισμένους .Το α.6 ΣωφρΚ προβλέπει πρόσθετη έννομη προστασία για τους κρατούμενους ,σε περιπτώσεις παράνομων εις βάρος τους ενεργειών .

Ζήτημα έχει δημιουργηθεί σχετικά με τη δυνατότητα ακυρωτικού ελέγχου των αποφάσεων που επιβάλλουν πειθαρχικές ποινές και πειθαρχικά μέτρα .⁷³ Η πειθαρχική εξουσία στις φυλακές εκφεύγει του ελέγχου νομιμότητας ,είτε διότι τα πειθαρχικά μέτρα γενικά των κοινοτήτων αναγκαστικής ομαδικής διαβίωσης (σχολεία ,στρατώνες , φυλακές) θεωρούνται κατά πάγια νομολογία " μέτρα εσωτερικής τάξης " είτε ,ειδικά για τις φυλακές ,κάθε απόφαση που αφορά τους φυλακισμένους θεωρείται ότι ανάγεται στην εκτέλεση δικαστικής απόφασης και σαν τέτοια υπάγεται στην άσκηση της δικαιοδοτικής λειτουργίας και επομένως εκφεύγει του ακυρωτικού ελέγχου .Ωστόσο μια αλλαγή πλεύσης διαφάνηκε στην νομολογία με την απόφαση 84/1998 του Γ ' τμήματος του ΣτΕ ,η οποία παρέπεμψε το θέμα στην Ολομέλεια , επειδή η ίδια ανέτρεψε την κρατούσα νομολογία και θεώρησε την πειθαρχική ποινή της αποβολής που επιβλήθηκε σε μαθητή ως εκτελεστή διοικητική πράξη ,εφόσον η ποινή κλιμακούμενη μπορεί να φτάσει ως την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος .Αυτή η μεταβολή είναι ενθαρρυντική δεδομένου πως πειθαρχικές ποινές ,με το πρόσχημα διατήρησης της πειθαρχίας ,προσβάλλουν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα .

17. Δικαίωμα στην εργασία (α.22 Σ)

α. Εργασία είναι το σύνολο των ενεργειών του ανθρώπου που αποσκοπεί κατά κύριο λόγο στην παραγωγή αποτιμητού αποτελέσματος . Διακρίνεται σε πνευματική και σωματική .Το Σύνταγμα καθιερώνει την ελευθερία εργασίας ,με την έννοια της απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας .Κανείς δεν μπορεί να εξαναγκασθεί σε εργασία γενικά ή συγκεκριμένα (πλην των περιπτώσεων της παρ.4) .Κατοχυρώνεται επίσης και δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία .

β. Εφόσον οι κρατούμενοι δεν περιλαμβάνονται στις περιοριστικώς αναφερόμενες περιπτώσεις του α.22 παρ.4 Σ ,απαγορεύεται και για

⁷³ Μανιτάκης,όπ.παρ.,σελ.174επ.

αυτούς η υποχρεωτική εργασία .Στο α.40 παρ.1 ΣωφρΚ ορίζεται εξάλλου πως η εργασία των κρατούμενων δεν έχει τιμωρητικό ή καταπιεστικό χαρακτήρα .Μέσα στο κατάστημα κράτησης υπάρχει η δυνατότητα απασχολήσεως ή εργασίας για όσους κρατούμενους το επιθυμούν ,ενώ προβλέπεται η απασχόλησή τους σε βοηθητικές εργασίες που εξυπηρετούν λειτουργικές ανάγκες του καταστήματος .Οι κρατούμενοι μπορούν να εργάζονται για δικό τους λογαριασμό ή έπειτα από παραγγελία του Δημοσίου ή ιδιώτη ,έπειτα από συνεννόηση με το Συμβούλιο Φυλακής και με την προϋπόθεση πως δεν παραβλάπτονται οι όροι ασφάλειας και εύρυθμης λειτουργίας του καταστήματος .Στο α.43 ΣωφρΚ προβλέπεται η αμοιβή των κρατούμενων που καθορίζεται σε ποσοστό επί του βασικού μισθού ενώ 1/3 της αμοιβής τους παρακρατάται για το Δημόσιο ως συμμετοχή τους στις δαπάνες διαβίωσης .

18. Δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι (α.51 Σ και 55 Σ)

α. Στο α.51 παρ.2 Σ ορίζονται τα προσόντα για τον προσδιορισμό των προσώπων τα οποία διαθέτουν το δικαίωμα του εκλέγειν ή δικαίωμα ψήφου (ιθαγένεια και κατώτατο όριο ηλικίας) ,όπως επίσης και οι περιπτώσεις περιορισμού του : μη συμπλήρωση του κατωτάτου ορίου ηλικίας ,ανικανότητα για δικαιοπραξία ,στέριση των πολιτικών δικαιωμάτων βάσει αμετάκλητης ποινικής καταδίκης για ορισμένα εγκλήματα .Η τελευταία αυτή η περίπτωση ρυθμίζεται στα α.59-66 ΠΚ .

Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι (η δυνατότητα δηλαδή να εκλεγεί κανείς βουλευτής) ρυθμίζεται στο α.55 παρ.1 Σ ` τα προσόντα για να εκλεγεί κανείς βουλευτής είναι η ελληνική ιθαγένεια ,το δικαίωμα του εκλέγειν και η συμπλήρωση των 25 ετών .Επομένως όποιος έχει στερηθεί το δικαίωμα του εκλέγειν δεν μπορεί να αναδειχθεί βουλευτής .

β. Εφόσον οι κρατούμενοι δεν έχουν στερηθεί το δικαίωμα του εκλέγειν ως παρεπόμενη ποινή βάσει αμετάκλητης ποινικής καταδίκης , έχουν το δικαίωμα να το ασκούν στις βουλευτικές εκλογές ,όπως και στις ευρωεκλογές .Το α.5 ΣωφρΚ ρυθμίζει την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν των κρατούμενων .Δεν υπάρχει ,αντιθέτως ,καμία πρόβλεψη για την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι για τους κρατούμενους που δεν έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα και συνεπώς έχουν όλα τα προσόντα εκλογιμότητας ,εφόσον η φυλάκιση δεν αποτελεί κώλυμα .

Συμπέρασμα

Από την παραπάνω ανάπτυξη προέκυψε με αρκετή σαφήνεια η σημασία που έχει η αναγνώριση και προστασία των ειδικότερων εξειδικεύσεων της ανθρώπινης αξίας ,των ατομικών δικαιωμάτων .Και οι κρατούμενοι ,στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής σχέσης που έχουν με το κράτος ,δικαιούνται να τα απολαμβάνουν ,κάποια στην απόλυτη και πλήρη έκτασή τους ,κάποια άλλα θεσμικά προσαρμοσμένα βάσει της σχέσης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ δικαιώματος και θεσμού . στην τελευταία αυτή κατηγορία ανήκουν το δικαίωμα της επικοινωνίας ,της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής κ.ά.

Το νομοθετικό πλαίσιο (κυρίως ο Σωφρονιστικός Κώδικας αλλά και διεθνείς συμβάσεις ,οι οποίες εφόσον έχουν κυρωθεί από τη χώρα μας έχουν αυξημένη τυπική ισχύ βάσει του α.28 παρ.1 Σ) κατευθύνεται και αυτό προς την αναγνώριση και τη μέγιστη δυνατή προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων ,προσπαθώντας να διαμορφώσει όσο το δυνατόν πιο ανθρώπινες και πολιτισμένες συνθήκες διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης .

Ωστόσο ,η εντύπωση που δημιουργείται παρατηρώντας κανείς την πραγματικότητα των ελληνικών φυλακών είναι πως οι νομοθετικές προβλέψεις δεν είναι παρά ευχολόγιο και δίκαιο των βιβλίων (law in books) .Οι κρατούμενοι ,ουσιαστικά στοιβαγμένοι σε απαρχαιωμένα και συνήθως ακατάλληλα κτίρια ,εκτίθενται σε φαινόμενα (βιαιοπραγίες , εμπόριο ναρκωτικών) που ,εκτός του ότι απειλούν την ζωή τους ,προσβάλλουν και τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματά τους .

Τίτλος : Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων

Περίληψη

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει τα ατομικά δικαιώματα ως μερικότερες πλευρές της ανθρώπινης αξίας για όλους καταρχήν τους ανθρώπους .Τα συνταγματικά δικαιώματα εφαρμόζονται στο πλαίσιο γενικών ή ειδικών σχέσεων .Η φυλάκιση αποτελεί μια ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος ,εντός της οποίας δικαιολογούνται περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων .Οι κρατούμενοι συνεπώς απολαμβάνουν των συνταγματικών δικαιωμάτων τους ,περιορισμένων όπου αυτό είναι απαραίτητο λόγω της ιδιαίτερης φύσης της κατάστασης στην οποία βρίσκονται .Κάποια ωστόσο δικαιώματα τα απολαμβάνουν στην απόλυτη και πλήρη έκτασή τους ,καθώς στις περιπτώσεις αυτές δε δικαιολογείται κανένας περιορισμός ` τέτοια δικαιώματα είναι αυτά της θρησκευτικής ελευθερίας ,της προσωπικής ασφάλειας ,της ισότητας .

Λήμματα : συνταγματικά δικαιώματα – ειδική κυριαρχική σχέση – οριοθετήσεις – περιορισμοί – κρατούμενοι – φυλάκιση – φυσική ελευθερία – προσωπική ασφάλεια – ανθρώπινη αξία – ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας – ζωή – υγεία – σωματική και ψυχική ακεραιότητα – nulla poena sine lege – νόμιμος δικαστής – ιδιωτική ζωή – αναφορά – συνέρχεσθαι – θρησκευτική ελευθερία – γνώμη – παιδεία – ιδιοκτησία – επικοινωνία – έννομη προστασία – εργασία – εκλέγειν

Title: Constitutional rights of prisoners

Summary

The Constitution entrenches the individual rights as more specific sides of the person's value. The constitutional rights are applied in general and special relationships. Imprisonment is a special sovereign relationship with the State, which allows restrictions of constitutional rights. Therefore prisoners enjoy their constitutional rights, limited if necessary because of their situation's special nature. However, some rights are enjoyed in their total and full extent, as in these cases no limitations are allowed' liberty of religion, personal security and equality are rights of that category.

Entries : constitutional rights – special sovereign relationship – delimitations – restrictions – prisoners – imprisonment – physical liberty– personal security - human value –free development of personality – life – health – physical and psychic integrity – nulla poena sine lege – legal judge – privacy – referring – right to gathering – liberty of religion – opinion – education – property – communication – legal protection – employment – right to vote

Βιβλιογραφία

1. Αλεξιάδης, Στέργιος, Ανθρώπινα Δικαιώματα – Ποινική Καταστολή, εκδόσεις Σάκκουλα, 1990, Θεσσαλονίκη
2. Αλεξιάδης, Στέργιος, Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, δ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
3. Αλεξιάδης, Στέργιος, Σωφρονιστική, δ' έκδοση, εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 2001, Αθήνα – Κομοτηνή
4. Δαγτόγλου, Π.Δ., Ατομικά Δικαιώματα, β' έκδοση, εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 2005, Αθήνα – Κομοτηνή
5. Δημητρόπουλος, Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα – Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ' – ημιτόμος Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
6. Δημητρόπουλος, Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα – Ειδικό μέρος, παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τόμος ΙΙΙ – ημιτόμος Β', 2005, Αθήνα
7. Δημόπουλος, Χαράλαμπος, Εγκληματολογικά, Η φυλακή, Ιστορική και αρχιτεκτονική προσέγγιση, εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 2003, Αθήνα – Κομοτηνή
8. Οι ελληνικές φυλακές, Από τον νόμο στην πραγματικότητα, Β' Συνέδριο, Εταιρία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 1994, Αθήνα – Κομοτηνή
9. Πιτσελά, Αγγελική, Διεθνή κείμενα σωφρονιστικής πολιτικής, εκδόσεις Σάκκουλα, 2003, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
10. Σαρμάς, Ιωάννης, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του ανθρώπου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής : Αναλυτική μελέτη των μεγάλων θεμάτων, εκδόσεις Αντ.Σάκκουλα, 1998, Αθήνα – Κομοτηνή
11. Τσήτσουρα, Αγλαΐα, Αντεγκληματική πολιτική και δικαιώματα του ανθρώπου, εκδόσεις Σάκκουλα, 1997, Αθήνα

12. Χρυσόγονος, Κωνσταντίνος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, β' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, 2002 ,Αθήνα

Άρθρα

1. Αλεξιάδης Στέργιος, Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων σε διάλογο, ΠοινΧρον, ΛΘ', 785
2. Μανιτάκης Αντώνης, Τα συνταγματικά δικαιώματα των κρατουμένων και η δικαστική προστασία τους, ΠοινΧρον, ΛΘ' ,161

Ιστοσελίδες

1. <http://www.law.uoa.gr/~adimitrop>
2. <http://www.greeklaws.com/pubs>
3. <http://lawtb.intrasoftnet.com/pls/dnom/nusg8.main>

Νομολογία

1. ΑΠ 400/2005 Η προηγούμενη υποβολή στην εκτέλεση της ποινής ως προϋπόθεση του παραδεκτού της αναίρεσης
2. ΣτΕ 2611/2004 Υπόθεση προσωπικής κράτησης για χρέη προς το Δημόσιο Σχολιασμός: Ρήγα Νικολία
3. ΓΝΜΕΙΣΑΠ 2/1998 Σχετικά με το θέμα της κρατήσεως στα αστυνομικά κρατητήρια της διωκόμενης ποινικώς μητέρας όταν έχει μαζί το ανήλικο τέκνο της
4. ΑΠ 1458/1994 Για την συμπλήρωση των ανωτάτων ορίων της προσωρινής κράτησης δεν προσμετράται ο χρόνος κράτησης στην αλλοδαπή